

П55

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Помиткіна Любов Віталіївна

УДК 159.923.2:959.947.2-057.87

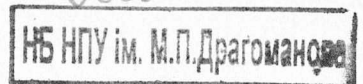
**ПСИХОЛОГІЯ ПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ
СТРАТЕГІЧНИХ ЖИТТЄВИХ РІШЕНЬ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Міністерство освіти і науки України

НАУКОВИЙ

КОНСУЛЬТАНТ:

доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
БАЛЛ ГЕОРГІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ,
Інститут психології імені Г. С. Костюка
НАПН України, завідувач лабораторії методології
і теорії психології.

ОФЦІЙНІ

ОПОНЕНТИ:

доктор психологічних наук, професор
МОСКАЛЕЦЬ ВІКТОР ПЕТРОВИЧ,
Прикарпатський педагогічний університет
ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, завідувач
кафедри загальної та експериментальної психології;

доктор психологічних наук, професор
ЧЕРНОБРОВКІН ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ,
Луганський національний університет
імені Т.Г.Шевченка, завідувач кафедри психології;

доктор психологічних наук, професор
ЯМНИЦЬКИЙ ВАДИМ МАРКОВИЧ,
Рівненський державний Гуманітарний університет,
завідувач кафедри практичної психології та психотерапії.

Захист відбудеться 18 грудня 2013 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 15 листопада 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство перебуває у вирії економічних і політичних перетворень, які своєю стрімкістю та хаотичністю, безумовно, впливають на становлення молодого покоління нашої держави. Недалекоглядність, життя сьогоднішнім днем, безвідповідальність стають, значною мірою, типовою суспільною ознакою, що ускладнює процес прогнозування особистістю власного майбутнього, прийняття найважливіших стратегічних життєвих рішень.

Прийняття рішень у психології розглядається як центральний етап переробки інформації на всіх рівнях психічної регуляції у системі цілеспрямованої діяльності людини й найбільш узагальнено визначається як формування цілей дій та операцій, що знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації. Існують різні концептуальні підходи до вивчення процесу прийняття рішення, розроблені такими вченими як К. О. Абульханова-Славська, Г. О. Балл, М. М. Бахтін, І. Д. Бех, А. В. Брушлинський, Д. О. Леонт'єв, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн, В. О. Татенко, В. М. Чернобровкін та ін.

Прийняття рішення вивчається у психології особистості в контексті різних видів діяльності людини (пізнавальної, конструкторської, управлінської, педагогічної та ін.), що дозволяє розглядати його як універсальну форму організації людської активності у будь-якій сфері життя.

Психологічні механізми прийняття рішень привертати і привертають до себе увагу багатьох дослідників, однак у контексті особистісного розвитку (зокрема, розвитку студентської молоді) вони вивчені недостатньо. Прийняти рішення – означає обрати певну мету та спосіб дії, надати їм перевагу перед іншими (Г. О. Балл, Ф. Е. Василюк, У. Джеймс, Д. О. Леонт'єв, Е. Фромм). Стратегічні життєві рішення – найбільш відповідальні та значущі у житті молоді людини, що впливають на її подальшу долю, зокрема, на визначення життєвої позиції особистості, професійне самовизначення, вибір шлюбного партнера тощо.

Прийняте та втілене в життя доленосне рішення становить вузловий момент життєвого шляху особистості, якісно змінює її життєву ситуацію, коригує життєву позицію. Період навчання молоді у ВНЗ відзначається, з одного боку, активізацією самосвідомості та прагненням до життєвого самовизначення, а, з іншого, неготовністю до свідомого вибору життєвих альтернатив та несформованою відповідальністю за наслідки прийнятих рішень.

Відаючи належне існуючим дослідженням зарубіжних дослідників (А. Адлер, В. Джеймс, Д. Келлі, К. Левін, Р. Мей), а також вітчизняних науковців (Г. О. Балл, М. Я. Грот, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. Г. Панок, В. В. Рибалка, Л. В. Сохань, О. К. Тихомиров, В. М. Ямницький та ін.), слід зазначити, що на сьогодні не уточнено психологічне визначення категорії «стратегічне життєве рішення», не досліджено психологічні чинники, закономірності та механізми прийняття стратегічних життєвих рішень студентами, залишаються невизначеними відповідні критерії сформованості, не розроблений психологічний супровід процесу підготовки студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Таким чином, проблема підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, зокрема, з визначення власної життєвої позиції, з професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера вимагає поглибленого вивчення.

Враховуючи актуальність та недостатній рівень розробки даної проблеми, було визначено таку тему дослідження: «Психологія прийняття студентами стратегічних життєвих рішень».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до тематичного плану наукових досліджень лабораторії педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, затверджена Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (29 березня 2010 р., протокол № 3) і узгоджена у Раді з координації наукових досліджень НАПН у галузі педагогіки і психології в Україні (27 квітня 2010 р., протокол № 3).

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування й експериментальне вивчення психологічних особливостей, механізмів та етапів прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, структури особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, визначення психолого-педагогічних умов підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Об'єкт дослідження: стратегічні життєві рішення особистості.

Предмет дослідження: психологічні закономірності прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

На основі викладених вище міркувань було сформульовано **гіпотези** дослідження:

– прийняття стратегічних життєвих рішень доцільно розглядати не тільки як систему психічної діяльності людини, спрямовану на вибір із численних альтернатив найбільш оптимальної на теперішній час і на майбутнє. Цей процес може вимагати творчого, креативного підходу до розв'язання головних життєвих проблем через продукування, створення нових шляхів і методів самореалізації особистості в ситуації невизначеності;

– прийняття стратегічних життєвих рішень є складним особистісно детермінованим циклічним процесом, який відбувається на основі психічного оберту, актуалізує ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові психологічні механізми і призводить до життєвого самовизначення (визначення життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера), зменшення невизначеності вихідної ситуації вибору;

– прийняття студентською молоддю стратегічних життєвих рішень у певному напрямі відповідно актуалізує специфічні психологічні механізми, зокрема: при визначенні власної життєвої позиції найактивнішими стають ціннісно-мотиваційні психологічні механізми; у процесі прийняття рішень щодо професійного самовизначення найбільшої активності набувають інтелектуальні психологічні механізми; у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень щодо вибору шлюбного партнера на перший план виходять почуття, емоції (кохання, пристрасть, вподобання). Вольові психологічні механізми допомагають реалізувати в життєвому просторі особистості стратегічні життєві рішення, прийняті за всіма напрямками;

– розвиткові готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень буде сприяти їх участь у спеціальній психолого-педагогічній програмі, розробленій на основі акмео-гуманістичного підходу та спрямованій на психологічну підтримку молоді у процесі життєвого самовизначення.

Відповідно до мети та гіпотези сформульовано такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень, уточнити психологічний зміст поняття «стратегічне життєве рішення особистості», дослідити спрямованість стратегічних життєвих рішень, психологічні механізми та етапи їх прийняття особистістю.

2. Визначити концептуальні засади розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, обґрунтувати акмео-гуманістичний підхід до вивчення проблеми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень та розробити його основні принципи, дослідити психологічні механізми та вивчити структуру особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, розробити психологічну модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

3. Обґрунтувати принципи та визначити методичні підходи до психологічної діагностики, критерії та рівні особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера.

4. Здійснити емпіричне дослідження особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, виявити вікові особливості та психологічні закономірності її сформованості.

5. Визначити та експериментально перевірити психолого-педагогічні умови підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, розробити психолого-педагогічну програму підготовки студентів до означених рішень, сформулювати методичні рекомендації для психологів і викладачів щодо підготовки студентів до визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера.

Для реалізації накреслених завдань, перевірки сформульованих гіпотез було використано комплекс **методів**: *теоретичні* – аналіз і узагальнення наукових даних з проблеми прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень, синтез, порівняння, моделювання; *емпіричні* – спостереження, бесіди, анкетування, тестування, наративний метод, констатувальний і формувальний експерименти; *математичної статистики* – кореляційний аналіз за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова та коефіцієнта кореляції Спірмена, порівняльний аналіз за допомогою критерію t – Стьюдента (пакет SPSS Statistics 17.0).

На різних етапах дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик, зокрема, «Вивчення особливостей прийняття рішень» (Е. П. Ільїн), «Діагностика стратегій досягнення цілей» (Н. Р. Молочников), «Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості» (Н. Р. Молочников), «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушина), «Життєва позиція особистості» (Е. Берц), «Життєві завдання особистості» (Т. М. Титаренко), «Рівень суб'єктивного контролю» (Дж. Роттер), «Сімейний договір» (М.М.Козлов) в авторській модифікації, авторські опитувальники «Емоційно-пізнавальна готовність особистості до визначення власної життєвої позиції» та «Готовність до професійного самовизначення».

Експериментальна база дослідження: до участі в дослідженні було залучено студентів I-III курсів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ), Національного авіаційного університету (м. Київ),

Київського інституту бізнесу і технологій та Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького загальною кількістю 850 осіб.

Наукова новизна та теоретичне значення роботи полягає у тому, що *вперше*:

– здійснено теоретичне й емпіричне вивчення процесу прийняття стратегічних життєвих рішень студентами; визначено сутність понять «прийняття стратегічних життєвих рішень особистістю студента» та «особистісна готовність до прийняття студентами стратегічних життєвих рішень»; окреслено спрямованість (життєва позиція особистості, професійне самовизначення, вибір шлюбного партнера) стратегічних життєвих рішень; визначено етапи (усвідомлення значущості цілей, творчий пошук нових альтернатив та оцінювання їх бажаності, прийняття попереднього рішення, прийняття остаточного стратегічного життєвого рішення) прийняття студентами стратегічних життєвих рішень; обґрунтовано акмео-гуманістичний підхід до вивчення процесу прийняття стратегічних життєвих рішень студентами та розроблено його основні принципи (цілісності особистості, соціально-психологічної детермінації прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень, розвитку та самоактуалізації особистості, творчої активності особистості, раціогуманізму, свободи волевиявлення особистості у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення); обґрунтовано психологічні механізми (мотивації, афектизації, цілепокладання, аргументації), компоненти структури (ціннісно-мотиваційний, емоційно-пізнавальний, цілеутворювальний та операціональний) особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень; розроблено психологічну модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень; визначено вікові особливості (підвищена відповідальність, визначальність щодо життєствердження, пролонгованість у часі) та закономірності прийняття студентами стратегічних життєвих рішень; емпірично підтверджено існування видів (конструктивна, оборонна, депресивна, безплідна) життєвої позиції студентів; досліджено операціональні характеристики (особистісні детермінанти, особливості цілепокладання, стратегії досягнення цілей студентами) прийняття стратегічних життєвих рішень студентами; обґрунтовано критерії (цінність особистості іншого і власної особистості, розвиненість когнітивно-емоційного потенціалу, відповідальність за обрані цілі, розумна воля), рівні (високий, середній, низький) та показники особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень;

– *поглиблено та уточнено* психологічний зміст поняття «стратегічні життєві рішення особистості» та особливості прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, систему психологічних уявлень про значущість підготовки студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень;

– *набули подальшого розвитку* загальнотеоретичні положення про процес прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що авторські експериментальні діагностичні опитувальники «Емоційно-пізнавальна готовність особистості до визначення власної життєвої позиції», «Готовність до професійного самовизначення», модифікована методика «Сімейний договір» та розроблена психолого-педагогічна програма підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень можуть бути використані практичними

психологами у процесі вивчення особливостей особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, а також під час психологічного консультування студентської молоді.

Розроблений та апробований авторський спецкурс «Психологія прийняття стратегічних життєвих рішень» може бути включений до навчальних планів ВНЗ. Результати дослідження можуть також використовуватися у процесі викладання дисциплін «Загальна психологія», «Психологія особистості», «Педагогічна та вікова психологія», «Психологія спілкування», «Психологія сім'ї», «Психологія управління», «Конфліктологія», «Практична психологія».

Особистий внесок автора полягає у впровадженні акмео-гуманістичного підходу до вивчення проблеми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, на основі якого розроблено психологічну модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень; у розкритті психологічного змісту та спрямованості стратегічних життєвих рішень; вивченні умов та особливостей процесу прийняття студентами стратегічних життєвих рішень; у розкритті механізмів та етапів прийняття студентами стратегічних життєвих рішень; вивченні та обґрунтуванні структури особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень; у розкритті операціональних характеристик і закономірностей прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

У спільних наукових публікаціях викладено ідеї і результати, отримані автором. У навчальному посібнику «Психологія сім'ї» (співавтори – В. В. Злагодух, Н. С. Хімченко, Н. І. Погорільська) авторів належить обґрунтування особливостей сімейного консультування (35 %), у навчальному посібнику «Консультативна психологія» (співавтори – І. С. Булах, В. У. Кузьменко, Е. О. Помиткін та ін.) авторів належить аналіз особливостей психодіагностики у процесі консультативної діяльності психолога (7 %). У змісті статті «Врегулювання емоційного стану засобами когнітивної психотерапії» (співавтор – Т. О. Ковалькова) авторів належить аналіз специфіки допомоги студентам засобами когнітивної психотерапії (50 %). У статті «Дослідження емоційного вигорання студентів» (співавтор – Т. О. Ковалькова) авторів належить обґрунтування методів дослідження емоційного вигорання молоді (50 %). У статті «Моделювання етапів прийняття особистісно стратегічних життєвих рішень як психологічна проблема» (співавтор – Д. Е. Помиткін) авторів належить аналіз та обґрунтування етапів прийняття особистісно стратегічних життєвих рішень (75 %).

Апробація та впровадження результатів дослідження. Теоретичні та експериментальні положення дисертаційного дослідження доповідалися та отримали схвалення на 16 Міжнародних науково-практичних конференціях, 8 всеукраїнських, 5 регіональних науково-практичних конференціях, на 2 науково-методологічних семінарах та 3 круглих столах. Основні наукові підсумки дослідної роботи обговорювалися на звітних науково-практичних конференціях Національного авіаційного університету, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (2005–2013 рр.).

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес Національного авіаційного університету м. Києва (довідка №118/12 від 11.06.2013 р.), Київського національного торговельно-економічного університету (довідка №1617/31-04 від 11.06.13 р.), Мелітопольського державного педаго-

гічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/908 від 28.05.2013 р.), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (довідка № 8/1176/05-03 від 11.06.2013 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка №130 від 03.06.2013 р.), Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти (довідка № 01-23/376 від 23.05.2013 р.).

Публікації. Основні результати дослідження знайшли відображення у 43 публікаціях автора, зокрема у 1 монографії (одноосібній), 2 навчально-методичних посібниках (колективних, з них 1 з грифом МОН), 22 одноосібних статтях у наукових фахових виданнях, затверджених Департаментом з атестації наукових кадрів МОН України, 4 – у зарубіжних фахових виданнях, 10 – у матеріалах конференцій та статтях у інших виданнях.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук «Корекція особистісних дисгармоній психодинамічно неконгруентних старшокласників» була захищена у 2004 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувались.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (486 найменувань, з них 31 – іноземними мовами), 23 додатків на 76 сторінках. Дисертація викладена на 498 сторінках (з них основного тексту 378 сторінок), містить 43 таблиці та 18 рисунків на 32 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень»* – здійснено аналіз проблеми прийняття рішень особистістю у філософсько-психологічних дослідженнях, висвітлено психологічний зміст і спрямованість стратегічних життєвих рішень, етапи та механізми їх прийняття особистістю, уточнено вікові особливості та визначено ознаки особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень.

У працях філософів і письменників прийняття рішень розглядалося з позиції волонтаризму як здатність людини здійснювати моральний вибір і визначати свою поведінку незалежно від зовнішніх регламентацій (Е. Гартман, Ф. Ніцше, Й. Фіхте, А. Шопенгауер); супроводжується боротьбою емоцій, почуттів і завершується виходом за межі мотиваційної сфери (Вольтер, Р. Декарт, Б. Спіноза); пов'язується з вибором між свободою і неволею, духовним і матеріальним, добром і злом (Ф. М. Достоєвський, Г. С. Сковорода, Л. М. Толстой); є передумовою людської свободи (Ф. Енгельс).

У зарубіжній психології процес прийняття рішення досліджувався в контексті детермінації розумом, волею, випадковим імпульсом та страхом (В. Джеймс); як вибір між декількома валентностями у психологічній теорії поля (К. Левін); як фрагмент циклу досвіду в психології особистісних конструктів (Д. Келлі), як проекція життєвого стилю в концепції життєвих цілей (А. Адлер); як прояв свободи волі та інтенціональності (Р. Мей).

У вітчизняній психології прийняття рішень вивчалось як циклічний процес у теорії психічного оберту (М. Я. Грот); як найістотніша фаза вольового акту (Г. С. Костюк); як реалізація особистісного вчинку (В. А. Роменець); як процес

постановки особистісних цілей (О. К. Тихомиров); як елемент стратегії життя, поведінки та творчої конструкторської діяльності (В. О. Моляко, М. К. Тутушкіна); у зв'язку з особистісними нормами та цінностями у теорії стратегічних життєвих виборів (Г. О. Балл); як свідомий розвинений вольовий процес, під час якого суб'єкт виявляє найвищий рівень своєї активності, проявляючи «розумну волю» (І. Д. Бех); як прояв особистісної активності в контексті життєтворчості особистості (І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Д. О. Пузіков, Л. В. Сохань); побудови життєвого шляху (К. О. Абульханова-Славська, Ш. Бюллер, П. Жане, В. Г. Панок, Г. В. Рудь, В. М. Ямницький та ін.); у взаємозв'язку з життєвим часом і психологічним віком (Т. М. Титаренко); як процес мислення, самоорганізації і саморегуляції діяльності суб'єктом у проблемних педагогічних ситуаціях (В. А. Кушнір, В. М. Чернобровкін); як результат усвідомленої і неусвідомленої, особистісно-мотиваційної і мисленнєвої регуляції (Г. В. Корнілова).

Проблема прийняття рішень є однією із найрозроблених в управлінській галузі і досліджувалася у контексті теорії математичних ігор (Дж. фон Нейман і Е.Моргенштерн); теорії очікуваної корисності (Г. Саймон); теорії управлінських рішень (М. Альберт, С. О. Доннел, Г. Кунц, М. Мескон, Ф. Хедоурі, Р. А. Фатхутдінов та ін.); теорії соціального впливу (П. Тетлок); з позиції визначення тактики та стратегії поведінки керівника (В. І. Голіков, А. В. Карпов, А. І. Кочеткова, В. А. Розанова, О. К. Тихомиров, М. К. Тутушкіна та ін.).

Особливо гостро проблема прийняття рішень як емоційно напруженого когнітивного процесу, від якого залежать людські життя, досліджується вченими в інженерній психології і психології діяльності в надзвичайних умовах (І. Джаніс, Д. Н. Завалішина, А. В. Карпов, О. І. Ларичев, Б. Ф. Ломов, Л. Манн, С. Б. Ребрик, В. Ф. Рубахіна, Ю. К. Стрелков та ін.); в контексті мисленнєвої діяльності пілота (Р. Дженсен, Д. Н. Завалішина, Б. Ф. Ломов, В. Ф. Рубахіна та ін.); в умовах невизначеності (Ю. П. Кондратенко).

Аналіз наукових джерел дозволив встановити, що в загальному вигляді під рішенням у психології вчені (П. К. Анохін, Т. П. Гергей, Ю. І. Машбіць, О. К. Тихомиров та ін.) розуміють процес формування мисленнєвих операцій, що знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації. За реалізацією в часі та впливом на життєвий шлях людини визначають тактичні й стратегічні рішення. До основних видів відносять адміністративні, політичні, управлінські, педагогічні, творчі, когнітивні рішення в екстремальних умовах діяльності та ін.

Стратегічні життєві рішення розглядаються вченими як такі, що носять визначний, доленосний характер, пов'язані з особливою відповідальністю, мають провідне значення у життєвому просторі людини та впливають на формування життєвого шляху особистості (К. О. Абульханова-Славська, Г. О. Балл, В. Г. Панок, Л. В. Сохань, Т. М. Титаренко та ін.). Стратегічне життєве рішення може бути актом особистісного вибору, а може детермінуватися зовнішніми обставинами (громадською думкою, соціальною ситуацією тощо). Прийняття стратегічних життєвих рішень, по-перше, є процесом особливої відповідальності; по-друге, здійснює проєкцію на великі часові відрізки людського життя; по-третє, в їх прийнятті особливої ваги набувають цінності, почуття та емоції. Стратегічні життєві рішення спрямовані на вибір цінностей та ідеалів, коханої людини, професійної діяльності (Платон); працю, дружбу і любов (А. Адлер); досягнення у професійній діяльності, налагодження стосунків у соціумі та в особистісно-

сімейному просторі (А. Маслоу); ставлення людини до світу зовнішніх об'єктів чи речей, до інших людей, до власної особистості (Р. Мей). Отже, спрямованість стратегічних життєвих рішень охоплює рішення щодо визначення життєвої позиції особистості, професійного самовизначення та рішення щодо вибору шлюбного партнера.

Визначення особистістю власної життєвої позиції передбачає формування у неї певного світогляду, системи знань, вироблення переконань, соціальних і професійних навичок, розвиток особистісних взаємостосунків, залучення до трудової та громадсько-політичної діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Е. Берн, Л. І. Божович, Р. М. Грановська, І. М. Макаров, В. М. Маркін, В. Г. Панок, В. М. Поліщук, С. Л. Рубінштейн, Л. В. Сохань, Т. М. Титаренко та ін.). До основних видів життєвої позиції вчені відносять: конструктивну, оборонну, депресивну та безплідну. Теоретичний аналіз засвідчив, що прийняття особистістю стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції відбувається на основі її соціальної орієнтації, ціннісних пріоритетів, ставлення до себе та до інших людей, у залежності від соціальних норм і культурного середовища.

Прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення є пролонгованим у часі процесом, що не завершується вибором навчального закладу (ВНЗ) і початком професійного навчання, вимагає уточнення спеціалізації та розв'язання суперечностей між наступним: прагненням молодшої людини до самостійності та залежністю від дорослих; бажанням отримання вищої освіти і прагненням до працевлаштування; професійними намірами та власними здібностями особистості; станом здоров'я та індивідуально-психологічними вимогами професії; прагненням до професійної самореалізації та невідминням обґрунтувати власний професійний вибір (О. Є. Блінова, Є. О. Климов, В. Ф. Моргун, Н. А. Побірченко, О. П. Хохліна та ін.).

Прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера зумовлюється потребою у духовній близькості, коханні, єдності цінностей та світосприйняття, продовженні подружнього життя та вихованні дітей і є відповідальним, складним психологічним процесом, який суттєво відрізняється від вибору професії та життєвої позиції, передусім тим, що це рішення є актом взаємодії партнерів і вибір одного ще не означає згоди іншого партнера. Результатом однобічного вибору може бути нещасне кохання «на все життя», а результатом взаємного вибору – злагода та сімейне щастя (Т. Б. Василець, С. І. Голод, В. Ф. Моргун, Л. Б. Шнейдер та ін.).

Аналіз наукових праць (О. Г. Асмолова, Г. О. Балла, Т. Гергея, Г. С. Костюка, Е. І. Машбіца, В. А. Роменця, С. Л. Рубінштейна, О. К. Тихомирова та ін.) дозволив встановити, що прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень відбувається за такими етапами: 1) усвідомлення значущості цілей, 2) творчий пошук нових альтернатив та оцінювання їх бажаності, 3) прийняття попереднього рішення, 4) прийняття остаточного стратегічного життєвого рішення. На першому етапі відбувається усвідомлення власної життєвої позиції та потреби її удосконалення як перспективної мети; усвідомлення важливості власного професійного самовизначення та його уточнення; усвідомлення значущості готовності до вибору шлюбного партнера та важливості прийняття правильного рішення.

На *другому етапі* відбувається порівняння особливостей різних життєвих позицій, їх оцінка з огляду найбільшої оптимальності та привабливості; порівняння відомих альтернатив професіоналізації та окреслення бажаних перспектив професійного розвитку; порівняння існуючих підходів до вибору шлюбного партнера та формування уявлень про побудову щасливих сімейних стосунків. У випадку, якщо жодна з існуючих альтернатив не влаштовує, відбувається творчий пошук нових шляхів вирішення проблеми.

На *третьому етапі* здійснюється прийняття попереднього рішення з вибору власної життєвої позиції та визначення шляхів його досягнення; прийняття попереднього рішення щодо напрямку власного професійного самовизначення та пошук шляхів його реалізації; прийняття попереднього рішення з вибору шлюбного партнера та пошук можливостей його перевірки.

На *четвертому етапі* відбувається прийняття остаточного стратегічного життєвого рішення, що передбачає аналіз результатів попереднього рішення про визначення власної життєвої позиції та його уточнення; обробку нової альтернативної інформації про можливості та перспективи професійного самовизначення; осмислення можливостей вибору шлюбного партнера та прийняття відповідного остаточного (на даний момент) життєвого рішення.

Перехід до кожного етапу прийняття стратегічних життєвих рішень зумовлюється в загальному вигляді актуалізацією ціннісно-мотиваційних механізмів, до яких відносять світогляд, потреби, мотиви, ідеали, смисли, цінності, переконання, принципи та інтереси (С. С. Занюк, З. С. Карпенко, А. Маслоу, В. П. Москалець, Л. С. Просандєєва, М. А. Чумакова та ін.); емоційних механізмів, серед яких емоції, почуття, афекти, бажання та переконання (І. Д. Бех, К. Е. Ізард, Г. С. Костюк, В. Ф. Моргун та ін.); інтелектуальних, зокрема, проблематизація, цілепокладання, продукування гіпотез, аргументація, вибір, антиципація та інтуїція (С. Д. Максименко, О. К. Тихомиров, В. М. Чернобровкін та ін.) та вольових механізмів, зокрема, сила волі, як свідомо цілеспрямованість людини на виконання тих чи інших дій (І. Д. Бех, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. Р. Лурія та ін.), що забезпечують реалізацію прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень з визначення життєвої позиції, вибору професії та вибору шлюбного партнера.

Отже, теоретичний аналіз проблеми прийняття особистістю рішень у філософсько-психологічних дослідженнях дозволив визначити психологічний зміст і спрямованість стратегічних життєвих рішень, виокремити етапи та психологічні механізми, що актуалізуються особистістю у процесі їх прийняття. Водночас наведені психологічні механізми носять узагальнений характер і потребують уточнення в залежності від потреб, вікових характеристик, соціального статусу особистості та конкретної спрямованості стратегічного життєвого рішення.

Аналіз вікових особливостей прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень показав, що найбільш чутливим віком для означених рішень є, переважно, етап пізньої юності (18–25 років), що характерно для студентства (Л. І. Божович, Ш. Бюллер, Р. М. Грановська, Е. Еріксон, І. С. Кон та ін.). Період навчання студентів у ВНЗ характеризується творчою продуктивністю, прагненням

до якомога більшої самореалізації. Цей період є найвирінальним у житті людини, коли остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, окреслюється проекція головних напрямів самореалізації на інших вікових етапах.

Оскільки політичні вподобання, стиль поведінки, характер спілкування, професійні інтереси, зацікавленість у протилежній статі та інші складові способу життя формуються саме в пізній юності, цей вік є особливо сенситивним для прийняття стратегічних життєвих рішень (К. О. Абульханова-Славська, В. Г. Панок, Л. В. Сохань, Т. М. Титаренко та ін.). Його специфіка зумовлюється поєднанням зовнішніх соціальних і внутрішніх психологічних умов, які спонукають особистість до активного самопізнання, пошуків, виборів і прийняття рішень у власному життєвому просторі. Саме у цей період активізуються потреби самовизначення у найглобальніших стратегічних напрямках життя студентів: визначенні життєвої позиції особистості, професійному самовизначенні та виборі шлюбного партнера. Вікові особливості прийняття студентами стратегічних життєвих рішень зумовлені психофізіологічними змінами, змінами соціальної ситуації розвитку та особистісною активністю, розвитком самосвідомості й актуалізованими потребами стратегічного життєвого самовизначення. Психофізіологічні зміни пов'язані зі статевим дозріванням, стабілізацією серцево-судинної системи, деяким уповільненням розвитку мускульної сили, зниженням працездатності, завершенням формування тканин і органів. Соціальні зміни детермінуються вимогами суспільства до становлення молодої людини як громадянина, професіонала та сім'янина. Розвиток самосвідомості вимагає прийняття «Я-реального», складання фундаменту ціннісних орієнтацій, пошуку шляхів якомога більшої самореалізації, створення проекції головних напрямів життєтворчості на інших вікових етапах (Б. Г. Ананьєв, М. Г. Гінсбург, Е. Еріксон, І. С. Кон, Л. В. Сохань та ін.).

До вікових особливостей прийняття студентами стратегічних життєвих рішень віднесено: підвищену відповідальність, визначальність щодо життєствердження, пролонгованість у часі.

Аналіз літературних джерел та практичного досвіду дозволяє констатувати, що студенти на етапі пізньої юності можуть бути не готовими до прийняття стратегічних життєвих рішень. Особистісну готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень доцільно розглядати як утворення, що інтегрує у собі психологічну спрямованість та підготовленість до здійснення даного аспекту діяльності, забезпечує активність студента під час прийняття рішень. Рівень особистісної готовності студента буде індивідуальним, в залежності від соціально-психологічних, індивідуально-психологічних, вікових та діяльнісних характеристик молодої людини.

У другому розділі – *«Концептуальні засади розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень»* – обґрунтовано акмео-гуманістичний підхід як провідний у вивченні проблеми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, сформульовано його вихідні положення, узагальнено структуру особистісної готовності студентів до означеного процесу та розроблено психологічну модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

Теоретико-методологічний аналіз концептуальних положень і принципів акмеоологічного, аксіологічного та гуманістичного підходів дозволив обґрунтувати

доцільність використання *акмео-гуманістичного підходу* як основного у вивченні проблеми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень. Його сутність полягає у тому, що, з одного боку, «акме» зумовлює подолання студентами внутрішніх і зовнішніх протиріч, досягнення вищого рівня інтелектуальних і творчих вершин у проєктуванні продуктивних моделей життєвого самовизначення, професійної діяльності та сімейного життя, а, з іншого, гуманістична спрямованість призводить до особистісної свободи у виборі цінностей, відповідальності в цілепокладанні, прагненні до самоактуалізації і самореалізації на життєвому шляху.

До вихідних положень акмео-гуманістичного підходу віднесено наступні: принцип *цілісності* (уявлення про студента як цілісну особистість, розгляд результатів дослідження в єдності взаємозв'язків у цілісній структурі особистості), *соціально-психологічної детермінації* (врахування зовнішніх і внутрішніх психологічних чинників, які можуть мати вплив на процес прийняття студентами стратегічних життєвих рішень), принцип *розвитку та самоактуалізації особистості* (врахування потреб і здатностей студентської молоді до неперервного розвитку, самоактуалізації і самореалізації в індивідуально-психологічному, сімейному та професійному просторі), принцип *творчої активності особистості* (перехід від стереотипних, усталених рішень до пошуку студентами нових шляхів і методів досягнення життєвих цілей), принцип *раціо-гуманізму* (узгодження принципів гуманізму та раціоналізму як визначальної засади наукового пізнання) та *свободи волевиявлення* (володіння студентами певним ступенем свободи завдяки змісту і цінностям, якими вони керуються у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень). Акмео-гуманістичний підхід виступає базовим для вироблення концептуальних уявлень про особистість і процес прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, дозволяє визначати принципи діагностики особистісної готовності студентської молоді, розробляти та впроваджувати психолого-педагогічні засоби, спрямовані на психологічну підтримку студентів під час життєвого самовизначення.

Успішність прийняття студентами стратегічних життєвих рішень залежить від їх готовності до цього процесу, яка розподіляється вченими на науково-теоретичну, практичну, психофізіологічну (М. С. Введенський, В. Ф. Сафін), завчасну і тимчасову (інтуїтивну) (М. І. Дяченко, Л. О. Кандибович), психологічну (Ю. А. Васильєва), загальну та спеціальну (Б. Г. Ананьєв), професійну (С. Е. Воробйова, К. М. Дурай-Новакова, Л. І. Нечасва, К. К. Платонов, В. В. Рибалка, Н. В. Чепелева) та особистісну (І. С. Кон, В. Г. Панок). Особистісна готовність поєднує у собі інші види готовності, зокрема, характеризується мобілізацією усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання визначених дій; наявністю психологічної установки на діяльність у ситуації вибору, мотивів, цілей і ціннісних орієнтацій; цілеспрямованістю, активністю й самостійністю у прийнятті рішень. Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень є складним ієрархізованим структурним утворенням, що інтегрує у собі психологічну спрямованість і підготовленість до формування ціннісної мотивації, пізнання себе та інших, свідомої постановки цілей, вибору альтернатив і їх обґрунтування, забезпечує творчу активність студента під час прийняття рішень.

Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень містить ціннісно-мотиваційний, емоційно-пізнавальний, цілеутворювальний та операціональний компоненти і забезпечує здатність особистості до

успішного визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера.

Ціннісно-мотиваційний компонент об'єднує сукупність ціннісних установок, мотивів і переконань, адекватних цілям та завданням процесу прийняття стратегічних життєвих рішень, забезпечує актуалізацію потреб студента як на рівні організму, так і на рівнях індивіда та особистості.

Активність *емоційно-пізнавального компонента* зумовлена виробленням позитивного ставлення, зростанням уваги, інтересу до знань, необхідних для прийняття вірного стратегічного життєвого рішення, що передбачає пошук відповідної інформації, аналіз існуючого досвіду.

Цілеутворювальний компонент орієнтує студента на відповідальний вибір з численних альтернатив тієї, яка на даний момент часу видається найкращою та забезпечує накреслення для майбутнього уявний образ обраної цілі, яка може приймати форми задумів, планів, програм діяльності.

Операціональний компонент включає прийняття студентом попереднього, не остаточного рішення, що залишає можливість уточнень та кінцевого остаточного (на даний момент) стратегічного життєвого рішення.

Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень набуває своєрідності у трьох напрямках: визначенні власної життєвої позиції, професійному самовизначенні, виборі шлюбного партнера. Зокрема, *особистісна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення стосовно обрання життєвої позиції особистості* визначається сформованістю поглядів, суджень, системи оцінок, знань і переконань по відношенню до себе та світу в цілому, усвідомленням власної цінності та цінності оточуючих, мотивацією до побудови та вдосконалення власної життєвої позиції, обґрунтованістю прийнятого рішення щодо визначеної життєвої позиції та шляхів його досягнення, залежить від успішності взаємодії з іншими.

Особистісна готовність до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення передбачає сформоване ціннісно-позитивне ставлення до певного напрямку професійної діяльності, наявність мотивації, необхідних професійних знань, усвідомлення студентами відповідності власних індивідуально-психологічних особливостей вимогам професії, усвідомлення мети професійного зростання й обґрунтованість прийнятого рішення та шляхів його досягнення.

Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера передбачає усвідомлення цінностей подружжя, сформовану мотивацію до пошуку своєї половини, наявність знань, необхідних для створення сім'ї, визначеність мети, обґрунтованість прийнятого рішення та шляхів його досягнення.

В основі розробленої психологічної моделі прийняття студентами стратегічних життєвих рішень (рис. 1) перебуває особистість студента з її віковими, соціально-психологічними, індивідуальними та діяльними характеристиками (В. В. Рибалка). При цьому психологічним змістом стратегічних життєвих рішень у нашому випадку виступає їх спрямованість на визначення життєвої позиції особистості, професійне самовизначення та вибір шлюбного партнера.

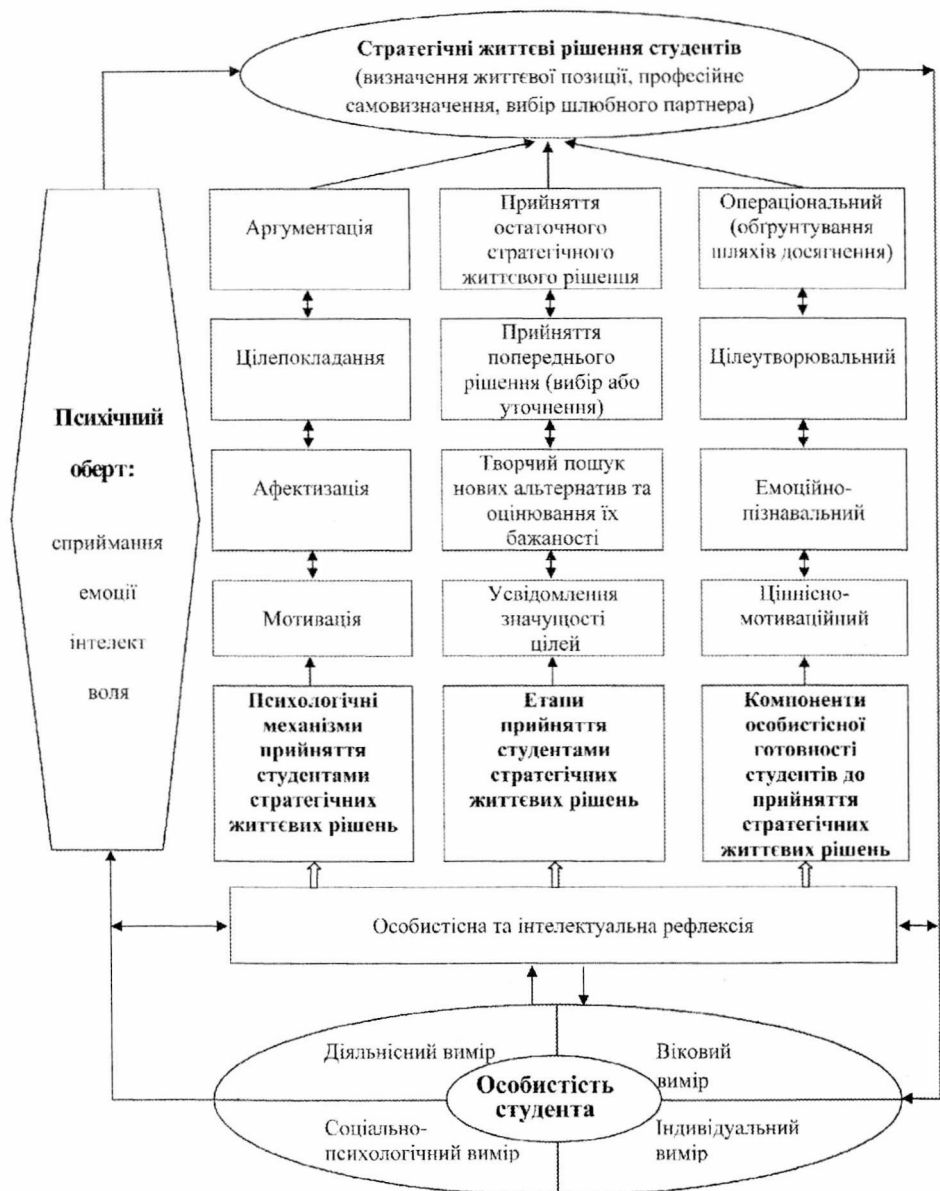

Рис. 1. Психологічна модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень

Оскільки одиницею психічної діяльності є психічний оберт (М.Я.Грот), прийняття студентами стратегічних життєвих рішень розглядається як цілісний процес активізації сприймання, емоцій, інтелектуальної та вольової активності особистості. Психічний оберт є циклічним процесом, що визначає послідовність афективної та інтелектуальної активності особистості до моменту прийняття студентом попереднього рішення, яке при отриманні додаткової інформації та рефлексії нових альтернатив уточнюється. Цей цикл може повторюватися до прийняття остаточного рішення, що завершується вольовими зусиллями, спрямованими на його реалізацію.

Таким чином, потреби у прийнятті стратегічних життєвих рішень є біологічно та соціально зумовленими й опосередковуються засобом психічного оберту через актуалізацію відповідних психічних процесів – від сприйняття студентом інформації та відповідного мотиваційно-ціннісного ставлення до неї, виникнення характерних афективних станів до здійснення мисленнєвих операцій цілепокладання та аргументації прийнятого стратегічного життєвого рішення.

Поєднання *інтелектуальної та особистісної рефлексії* у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень сприяє їх адекватності і є важливою умовою підвищення ефективності підготовки студентів до означених дій. Інтелектуальна рефлексія необхідна студентам для усвідомлення основ власних розумових дій. Особистісна рефлексія виявляється під час переосмислення студентом своєї внутрішньої сутності, як спрямування пізнання молодої людини на себе, свій внутрішній світ, як оцінка своїх якостей і станів. Прогнозуючи майбутню активність у кожен момент часу, регулюючи свою поведінку, вчинки, обираючи мету, студент завжди певним чином співвідносить свої можливості (тією мірою, якою він їх усвідомлює, тобто рефлексує) з тим, наскільки важливі, значущі для нього є вимоги й умови прийняття стратегічних життєвих рішень.

Наявність сформованих *цінностей* і *стійких мотивів* зумовлює активність особистості студента у прийнятті стратегічних життєвих рішень, надає його бажанням і прагненням більш довгострокового дієвого характеру, детермінує активність особистості в напрямі визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера. Дія емоційно-почуттєвих психологічних механізмів у студентському віці є особливо виразною, оскільки в юнаків і дівчат доволі розвиненими і проявленими в поведінці та спілкуванні є емоції, почуття, афекти, бажання, прагнення, тобто всі афективні стани.

Зважаючи на це, заснований на наведених психічних процесах узагальнений психологічний механізм *афектизації* забезпечує набуття емоційної привабливості чи відрязи тих чи інших рішень для студентів. При цьому модальність основних емоцій і почуттів у процесі прийняття рішень різної спрямованості може суттєво не відрізнятися. Так, у процесі визначення власної життєвої позиції студент може відчувати радість, натхнення, перебувати в станах розгубленості, суму, розпачу так само, як і у процесі професійного самовизначення чи у процесі вибору шлюбного партнера (наприклад, радіщі та муки самопізнання, самовизначення та любові).

Серед інтелектуальних психологічних механізмів для студентів найбільш притаманними є *цілепокладання* та *аргументація*. Цілепокладання допомагає студенту визначити стратегічну життєву мету та займає центральне місце в

структурі діяльності, виконуючи регулятивну функцію по відношенню до концентрації уваги та мислення особистості (С. Д. Максименко). Образ мети у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення виступає основою внутрішніх розумових, а в подальшому практичних дій молодшої людини, поєднуючи її бажання, потреби та прагнення (О. І. Власова). Цілепокладання пов'язує мотиви, очікування студентів при недосягненні попереднього очікуваного результату, забезпечує вибір одного рішення із множини можливих, перетворення мотиву в мотив-ціль, перехід від попередніх до остаточних цілей і утворення ієрархії та часової послідовності цілей (О. К. Тихомиров).

Аргументація, як психологічний механізм у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень, допомагає студенту сформулювати логічні підстави у власній системі суджень, що наводяться для підтримки оцінювання правильності прийнятого рішення, посилення доказу його необхідності. Зважаючи на спрямованість стратегічних життєвих рішень, процес аргументації може полегшуватися (коли студенту неважко пояснити здійснений вибір) чи ускладнюватися. Зокрема, у процесі визначення власної життєвої позиції, прийняті рішення мають, переважно, свідомий характер, пов'язані з домінантною дією інтелектуальних психологічних механізмів, а отже можуть бути доволі легко презентовані та викладені в логічній формі. Натомість прийняття стратегічних життєвих рішень щодо вибору шлюбного партнера значною мірою пов'язано з емоційно забарвленими бажаннями та переживаннями, які не підпорядковуються логічно обґрунтованим поясненням. Студентській молоді, яка, в більшості не має досвіду тривалих стосунків, навичок побудови сім'ї та взаємодії у шлюбі, доволі складно аргументувати відповідні стратегічні життєві рішення. Стратегічне життєве рішення доцільно вважати прийнятим у випадку, коли студент може його обґрунтувати на достатньому рівні, тобто знає, чого хоче, яким чином буде цього досягати, які засоби при цьому буде використовувати, за якими критеріями оцінюватиме його правильність та ефективність.

Психологічний механізм аргументації відмежовує процес прийняття рішення студентом від процесу його реалізації на практиці, що залежить, передусім, від актуалізованості таких вольових якостей як наполегливість, організованість, відповідальність, самостійність (І. Д. Бех, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. Р. Лурія та ін.). Вольові психологічні механізми (сила волі) зумовлюють свідому цілеспрямованість студента на досягнення визначених стратегічних життєвих цілей, керування власною поведінкою, спрямованою на подолання труднощів, що постають у процесі реалізації свідомих намірів, які віддзеркалюють стратегічні життєві рішення (Г. О. Балл, І. Д. Бех, В. К. Калін, В. П. Москельц та ін.).

Отже, на рівні особистісної активності, як внутрішньої діяльності особистості студента, психічний оберт є основою для актуалізації найбільш активно діючих психологічних механізмів мотивації, афектизації, цілепокладання та аргументації. Кожний із наведених психологічних механізмів актуалізується більшою чи меншою мірою в залежності від спрямованості стратегічних життєвих рішень. Зокрема, при визначенні власної життєвої позиції найактивнішими стають

ціннісно-мотиваційні психологічні механізми, оскільки життєва позиція найбільшою мірою пов'язана з ціннісно-смысловими утвореннями особистості студента. У процесі прийняття рішень з професійного самовизначення найбільшій активності досягають інтелектуальні психологічні механізми, оскільки такі рішення потребують активного пошуку інформації щодо можливих напрямів професіоналізації та професіогенезу, аналізу, синтезу, антиципації та інших інтелектуальних дій. У процесі прийняття стратегічних життєвих рішень щодо вибору шлюбного партнера на перший план виходять почуття, емоції (кохання, пристрасть, вподобання), тому найбільшій активності набуває афектизація, що надає процесу прийняття стратегічних життєвих рішень емоційної забарвленості, на відміну від управлінських, педагогічних або операторських рішень.

Процес актуалізації психологічних механізмів мотивації, афектизації, цілепокладання та аргументації здійснюється послідовно через певні етапи – від усвідомлення значущості мети, накреслення цілей, оцінювання бажаності можливих альтернативних рішень, прийняття попереднього рішення, що залишає можливість уточнень – до кінцевого етапу – прийняття остаточного стратегічного життєвого рішення (на даному етапі психічного оберту). Кожен з наступних наведених у моделі етапів залежить від змісту та успішності реалізації попереднього.

Отже, до складу розробленої моделі прийняття студентами стратегічних життєвих рішень увійшли рушійні сили (психічний оберт як одиниця психічної діяльності, особистісна та інтелектуальна рефлексія як загальний психологічний механізм та специфічні механізми мотивації, афектизації, цілепокладання та аргументації), змістові характеристики (спрямованість рішень на визначення життєвої позиції, професійне самовизначення та вибір шлюбного партнера), часові (етапи усвідомлення значущості цілей, творчий пошук нових альтернатив та оцінювання їх бажаності, прийняття попереднього й остаточного стратегічного життєвого рішення) та результативні характеристики (ціннісно-мотиваційний, емоційно-пізнавальний, цілеутворювальний та операціональний компоненти готовності).

Використання розробленої моделі дозволило конкретизувати основні показники та критерії готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, здійснювати діагностику та розробляти програми психолого-педагогічної підготовки студентів до цього процесу.

У **третьому розділі** – *«Емпіричне дослідження особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень»* – розроблено методологічні підходи та апробовано методи психологічної діагностики особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, визначено критерії та рівні її розвитку, наводяться матеріали емпіричного дослідження особистісної готовності студентів у трьох напрямках (з визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення, вибору шлюбного партнера), представлені операціональні характеристики цього процесу (особистісні детермінанти, особливості цілепокладання, стратегії досягнення життєвих цілей студентами) та психологічні закономірності.

Емпіричне дослідження особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень зумовило потребу врахування та синтезу існуючих принципових положень щодо здійснення психодіагностичних процедур зі

специфічними положеннями, покладеними в основу акмео-гуманістичного підходу. Зокрема, дослідження особистісних смислів і цінностей, які визначають психологічну готовність студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень, вимагало особливої конфіденційності, оскільки ці складові духовної сфери особистість ретельно захищає від некомпетентного втручання та критики оточуючих. Основним мотивом участі у психодіагностичному дослідженні як на етапі констатувального, так і на етапі формувального експериментів виступала потреба студентської молоді в особистісній самоактуалізації.

Узагальненим психодіагностичним критерієм здатності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень визначено відповідну особистісну готовність, що складається з ціннісно-мотиваційного, емоційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального компонентів. Для ціннісно-мотиваційного компонента критеріями розвитку виступили цінність особистості кожного та власної особистості у визначенні власної життєвої позиції, професійному самовизначенні та виборі шлюбного партнера. Для емоційно-пізнавального компонента – відносна стійкість когнітивно-емоційного потенціалу студента щодо визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера. Для цілеутворювального компонента – особистісна відповідальність студента у виборі цілі. Для операціонального компонента критерієм розвитку визначено розумну волю особистості студента, яка детермінується розвиненістю вольових якостей та рівнем обґрунтованості прийнятого рішення.

Виходячи з наведених вище методичних положень, були виокремлені та обґрунтовані *низький, середній та високий рівні розвитку* компонентів особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень. Дослідження відбувалося поетапно: у кожному із трьох напрямів стратегічних життєвих рішень вивчалися показники розвитку ціннісно-мотиваційного, емоційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального компонентів особистісної готовності студентів. Для визначення рівня розвитку ціннісно-мотиваційного компонента досліджувалися термінальні цінності (саморозвиток, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, матеріальне становище, досягнення, збереження власної індивідуальності); цінність громадської активності, професійного життя, освіти, сім'ї, захоплень, фізичної активності; показники мотивації студентів до навчання та професійної діяльності, створення сім'ї, досягнення матеріальної забезпеченості і комфорту, влади та успіху, самоконституювання та життєтворчості; суб'єктивна активність та життєва стратегія студента.

Вивчення емоційно-пізнавального компонента особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень вимагало дослідження емоційного ставлення і рівня знань студентів про види життєвих позицій, шляхи визначення та умови формування власної життєвої позиції, а також особистісних якостей студентів, необхідних для формування власної життєвої позиції. Також на етапі констатувального експерименту досліджувався розподіл видів життєвої позиції студентів (конструктивна, депресивна, оборонна, безплідна).

За авторським опитувальником «Готовність до професійного самовизначення», розробленим на основі методу професіографії, діагностувалися такі показники як

рівень знань студентів про свою спеціальність та особливості виконання майбутньої професійної діяльності, а саме: мета, характеристика та предмет праці, професійно важливі якості, відповідність власних індивідуально-психологічних особливостей вимогам професії, напрями спеціалізації, перспективи професійного зростання, умови сучасного наймання та працевлаштування, споріднені професії. Використання методики «Сімейний договір» М. М. Козлова (в авторській модифікації) дозволило дослідити 27 показників, кількісно та якісно оцінити рівень емоційно-пізнавальної готовності студентів до вибору шлюбного партнера.

У процесі вивчення цілеутворювального компонента особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень досліджувалися такі показники життєвої позиції як інтернальність або екстернальність у сфері досягнень і невдач, у відношенні до хвороби чи здоров'я; щодо професійного самовизначення – загальна інтернальність та інтернальність у сфері професійних стосунків; серед показників готовності до вибору шлюбного партнера – інтернальність або екстернальність у сімейних відносинах та у сфері міжособистісних стосунків, що дозволило оцінити ступінь відповідальності студентів за постановку цілей і прийняття стратегічних життєвих рішень.

Рівень розвитку операціонального компонента особистісної готовності досліджувався за допомогою наративного методу, який надав можливість оцінити міру обґрунтованості рішень студентів, спираючись на розроблену дихотомічну шкалу, за такими ознаками як логічність, послідовність, чіткість формулювання та змістовність. На основі розробленого відповідно до етапів прийняття рішення алгоритму аналізувалися текстові повідомлення студентів у трьох напрямках прийняття стратегічних життєвих рішень: з визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера.

На різних етапах емпіричного дослідження для виявлення рівня розвитку ціннісно-мотиваційного компонента особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень використовувалися морфологічний тест життєвих цінностей В. Ф. Сопова та Л. В. Карпушиної, методика «Життєві завдання особистості» Т. М. Титаренко; для вивчення рівня розвитку емоційно-пізнавального компонента – тест «Життєва позиція особистості» Е. Берна, методика «Сімейний договір» М. М. Козлова (в авторській модифікації), опитувальники «Емоційно-пізнавальна готовність особистості до визначення власної життєвої позиції» та «Готовність до професійного самовизначення» (авторські). Вивчення рівня розвитку цілеутворювального компонента здійснювалось на основі методики «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, «Життєві завдання особистості» Т. М. Титаренко; для дослідження операціонального компонента використовувалися студентські текстові повідомлення. Для вивчення операціональних характеристик прийняття студентами стратегічних життєвих рішень використовувалися методика «Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості» та методика «Діагностики стратегій досягнення цілей» Н. Р. Молочникова, методика «Вивчення особливостей прийняття рішень» Е. П. Ільїна.

Аналіз результатів емпіричного дослідження особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції за чотирма компонентами готовності дозволив встановити, що кількісні показники розвитку ціннісно-мотиваційного компонента (36,6%), емоційно-пізнавального (35,1%), цілеутворювального (38,6%) та операціональ-

ного компонентів (34,4 %) мають найбільший ступінь вираженості за низьким рівнем. Розподіл рівня розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції поданий у табл. 1.

Таблиця 1

Кількісні показники особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції

n = 850

Компоненти особистісної готовності	Кількісні показники розподілу готовності студентів , %	Рівень розвитку готовності
Ціннісно-мотиваційний	36,6	Низький
Емоційно-пізнавальний	35,1	Низький
Цілеутворювальний	38,6	Низький
Операціональний	34,4	Низький

Переважає низького рівня розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції характеризується неусвідомленням цінності власних поглядів, світоглядних установок і переконань, відсутністю мотивації до побудови та вдосконалення власної життєвої позиції, невизначеним ставленням до себе та світу; відсутністю знань щодо видів життєвих позицій особистості та можливостей побудови власної життєвої позиції; невизначеністю мети та шляхів побудови власної життєвої стратегії; нездатністю обґрунтувати прийняте рішення щодо обраної життєвої позиції та накреслити шляхи його досягнення.

Аналіз результатів емпіричного дослідження особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення за чотирма компонентами готовності показав, що розвиток ціннісно-мотиваційного (46,0 %) та емоційно-пізнавального компонентів (63,5 %) за кількісними даними є найбільш виразним за середнім рівнем; розвиток цілеутворювального (35,8 %) та операціонального компонентів (34,3%) – за низьким рівнем розвитку (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кількісні показники розподілу особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення

n = 850

Компоненти особистісної готовності	Кількісні показники розподілу готовності студентів , %	Рівень розвитку готовності
Ціннісно-мотиваційний	46,0	Середній
Емоційно-пізнавальний	63,5	Середній
Цілеутворювальний	35,8	Низький
Операціональний	34,3	Низький

Отримані діагностичні дані дали підставу констатувати, що загальний розвиток особистісної готовності студентів за чотирма компонентами відповідає переважно низькому та середньому рівням і характеризується недостатнім ціннісно-позитивним ставленням студентів до обраного напрямку професійної діяльності; не достатньо сформованою мотивацією до професійного самовдосконалення; недостатньо необхідних професійних знань; неусвідомленням мети професійного зростання та нездатністю обґрунтувати прийняте рішення з професійного самовизначення.

Аналіз результатів емпіричного дослідження особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера за чотирма компонентами готовності показав відмінності у результатах юнаків і дівчат, що зумовило потребу їх окремого розгляду в процесі констатувального експерименту (див. табл. 3).

Таблиця 3

Кількісні показники особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера

n = 850

Компоненти особистісної готовності	Кількісні показники розподілу готовності юнаків, %	Кількісні показники розподілу готовності дівчат, %	Рівень розвитку готовності
Ціннісно-мотиваційний	43,7	35,6	Низький
Емоційно-пізнавальний	40,1		Низький
		48,5	Середній
Цілеутворювальний	45,0	56,0	Середній
Операціональний	37,5	38,2	Низький

Отримані кількісні дані дозволили встановити, що розвиток ціннісно-мотиваційного компонента готовності студентів найбільший ступінь вираженості має за низьким рівнем (43,7 % у юнаків та 35,6 % у дівчат); розвиток емоційно-пізнавального компонента – за низьким та середнім рівнями (40,1 % у юнаків і 48,5 % у дівчат); розвиток цілеутворювального компонента – за середнім рівнем (45,0 % у юнаків і 56,0 % у дівчат); розвиток операціонального компонента – за низьким рівнем (37,5 % у юнаків і 38,2 % у дівчат).

Узагальнення отриманих даних дозволило констатувати, переважно, низький та середній рівні розвитку всіх чотирьох компонентів готовності, що свідчить про недостатнє усвідомлення студентами цінностей подружжя та неформовану мотивацію до пошуку своєї половини (як у юнаків, так і у дівчат), недостатню систему знань, необхідних для створення сім'ї (особливо у юнаків), невизначеність мети та засобів вибору шлюбного партнера, нездатність обґрунтувати прийняте стратегічне життєве рішення (як юнаками, так і дівчатами). Діагностичні результати підтвердили припущення, що більшість студентів приймають рішення з вибору шлюбного партнера, не маючи певних знань щодо особливостей процесу вибору, його критеріїв, не усвідомлюючи

відповідальності за наслідки. Прийняття рішень у цьому напрямі здійснюється, переважно, під емоційним впливом юнацької зачарованості, закоханості, суспільних стереотипів, страху самотності, що нерідко призводить до поспішності та не виправданих сподівань. На відміну від юнаків, дівчата мають трохи вищі показники готовності до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору пліснобного партнера в усіх компонентах, що зумовлено більшою відповідальністю жінки перед природою за народження та виховання дитини, створення сімейного затишку. Студенти вважають потенційно важливою наявність власної сім'ї, близьких стосунків, але більше половини з них не обирають партнера у відповідності до спільних інтересів і не намагаються на цій основі покращувати взаєморозуміння.

Дослідження операціональних характеристик прийняття студентами стратегічних життєвих рішень (особистісних детермінант, особливостей цілепокладання та стратегій досягнення цілей) відбувалося шляхом встановлення кореляційних зв'язків за допомогою коефіцієнта кореляції Спірмена, зокрема, між особистісними характеристиками студентів (розсудливий, нерішучий, залежний від обставин, прагматичний, наполегливий, імпульсивний, рішучий, самостійний, романтичний, нестійкий, незалежний, цілеспрямований, прагне прогнозувати майбутнє) та їх готовністю до прийняття стратегічних життєвих рішень. Встановлено статистично значущі позитивні взаємозв'язки між рівнем готовності студентів та такими якостями як самостійність ($r = 0,82$, при $p \leq 0,01$), рішучість ($r = 0,57$, при $p \leq 0,01$), цілеспрямованість ($r = 0,46$, при $p \leq 0,05$) і прагнення прогнозувати майбутнє ($r = 0,47$, при $p \leq 0,05$). Найвищий кореляційний зв'язок готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з такою особистісною якістю як «самостійність» узгоджується з виявленою специфікою цих рішень, які є життєво значущими, а отже відповідальність за їх наслідки покладається не на батьків, референтне оточення, а на саму особистість.

Наявність доволі високих кореляційних зв'язків між рішучістю, цілеспрямованістю, прогнозуванням майбутнього та готовністю студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень підтверджує існуючі теоретичні положення вчених про вагомість рішучості особистості у процесах обрання головної мети життя, цілепокладання в постановці життєво значущих цілей, прогнозування майбутнього завдяки передбаченню наслідків рішень і побудові власного життєвого шляху. Статистично значущі обернені зв'язки між рівнем готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень та особистісними якостями «нерішучість» ($r = -0,52$, при $p \leq 0,01$) і «залежність від обставин» ($r = -0,59$, при $p \leq 0,01$) засвідчили, що нерішучий та залежний від обставин студент є менш готовим до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Ці дані підтверджують припущення про те, що наведені позитивні якості особистості утворюють силу волі, яка є необхідною для прийняття рішень (І. Д. Бех, В. К. Калін, Г. С. Кослюк, В. П. Москалець та ін.).

Оскільки постановка життєвих цілей особистістю є невід'ємною частиною планування та побудови її власного життя, основою прийняття стратегічних життєвих рішень, у подальшому дослідженні визначалося, які саме життєво значущі цілі студенти вважають стратегічними, яким є їх рейтинг, як молоді люди

планують їх досягати (які засоби використовувати) та наскільки готові працювати над собою. У результаті аналізу отриманих даних виявлено розподіл життєвих цілей за сферами, де на першому місці за важливістю для студентів є професійне самовизначення та робота; на другому – вибір шлюбного партнера та побудова сім'ї; на третьому – життєва позиція, соціальний статус та стосунки з оточуючими. Отримані експериментальні дані спростували висунуту гіпотезу про першочергове значення для студентів власної життєвої позиції, що може бути пов'язано з прагненнями до самостійності та потребою матеріального забезпечення, які дає молодій людині професійна самореалізація.

Діагностика стратегій досягнення цілей показала, що більшість студентів обирають пасивну стратегію (38,9%), яка характеризується надлишковою обережністю, відмовою від першості, соціальною закритістю особистості; активно-пластичну стратегію (33,3%), яка характеризується поєднанням належної активності з комунікативною «дипломатичністю»; активно-ригідну – 5,5% та змішану стратегію – 22,2%. Домінування пасивної стратегії узгоджується із статистичними даними про очікувану позицію сучасної молоді, байдужість значної її частини до участі у громадському житті та є суттєвою причиною недостатньої сформованості у студентів особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Проведене дослідження дозволило встановити психологічні закономірності прийняття студентами стратегічних життєвих рішень. Вони розглядаються як стійкі причинно-наслідкові зв'язки, що повторюються, є характерними для студентської молоді та можуть бути підтвержені експериментально. До загальних закономірностей, що проявляються в усіх трьох напрямках рішень, віднесено наступні: 1) процес прийняття студентською молоддю стратегічних життєвих рішень випереджається процесом прийняття попереднього рішення, що зумовлено пролонгованістю таких рішень у часі та особистісною відповідальністю студентів щодо осмисленості й самореалізації їх у теперішньому та майбутньому життєвому просторі; 2) поступову переорієнтацію студентів з близьких цілей до тактичних, а від них до термінальних, що пов'язано у них з самореалізацією життєвих перспектив у майбутньому; 3) будь-яке прийняте стратегічне життєве рішення студентської молоді характеризується відносною статичністю, оскільки воно в той чи інший значущий для них період юності може перевірятися, уточнюватися, удосконалюватися та бути прийнятним на конкретному етапі юнацького онтогенезу.

До специфічних закономірностей, зокрема, у напрямі визначення життєвої позиції віднесено такі: 1) особистісна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції актуалізується після професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера; 2) прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції відбувається на основі свідомого обґрунтування для себе її цінності, що притаманне пізньому юнацькому віку. Серед закономірностей у напрямі професійного самовизначення виокремлено такі: 1) у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення відбувається переорієнтація професійних уявлень особистості студента від ідеально-абстрактних до конкретно-реальних,

соціально значущих; 2) свідоме прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення передбачає внутрішню боротьбу й узгодження між особистісними та професійними мотивами. У напрямі з вибору шлюбного партнера визначені наступні закономірності: 1) прийняття стратегічного життєвого рішення щодо вибору шлюбного партнера є процесом інтерактивної міжособистісної взаємодії, що відбувається на основі взаємності та узгодження поглядів і бажань майбутнього подружжя; 2) особлива суб'єктивність прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера, що зумовлюється переважною активністю почуттів, емоцій, переживань і другорядністю логічних підстав і суджень.

У цілому результати емпіричного дослідження показали переважно низький рівень особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера, що зумовлює необхідність розробки та впровадження у практику ВНЗ психолого-педагогічного забезпечення, спрямованого на розвиток вмій і навичок студентів щодо постановки стратегічних життєвих цілей та підготовку молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень.

У **четвертому розділі** – «*Психолого-педагогічні умови підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень*» – визначено принципи, зміст і методи підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, обґрунтовано та впроваджено авторську експериментальну диференційовану психолого-педагогічну програму підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, проаналізовано результати її апробації, здійснено порівняльний аналіз психодіагностичних показників, отриманих у експериментальній і контрольній групах, розроблено методичні рекомендації психологам, викладачам і студентам з розвитку особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень.

У процесі проведення формульованого експерименту впровадження акмеогуманістичного підходу здійснювалося з урахуванням: принципу цілісності особистості (через комплексний вплив розроблених психолого-педагогічних засобів на актуалізацію психологічних механізмів прийняття студентами стратегічних життєвих рішень); принципу соціально-психологічної детермінації прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень (через врахування виявлених психологічних характеристик студентів та різноманітних зовнішніх впливів, що здійснюються на сучасну молодь в умовах ВНЗ); принципу розвитку та самоактуалізації особистості (через врахування виявлених індивідуальних потреб та здатностей до неперервного розвитку, самоактуалізації та самореалізації, в індивідуально-психологічному, сімейному та професійному просторі); принципу творчої активності особистості (через самореалізацію у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення індивідуальних та особистісних творчих здібностей, нахилів і талантів у власному життєтворенні); принципу раціогуманізму (через поєднання у процесі реалізації формульованих впливів на особистість студента як раціонального, так і емоційно-почуттєвого характеру); принципу свободи волевиявлення особистості у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення (через збереження свободи волевиявлення особистості, права здійснювати вчинки, приймати самостійні рішення, стверджувати власні смисли та цінності, якими вона керується).

Зважаючи на те, що прийняття рішення – це один із елементів у структурі діяльності, спрямованої на усвідомлення цілі, розроблені практичні засоби, об'єднані у психолого-педагогічну програму, *мали на меті* сприяти усвідомленню студентами необхідності розвитку особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень як важливої особисто значущої мети, актуалізувати психологічні механізми мотивації, афектизації, цілепокладання та аргументації у процесі життєвого самовизначення студента (щодо вибору життєвої позиції, професії, шлюбного партнера) в умовах навчання у ВНЗ. Результатом успішної підготовки студентів вважалася сформована особистісна готовність до прийняття стратегічних життєвих рішень в означених напрямках.

Оскільки студенти мали різні рівні розвиненості особистісної готовності до прийняття окремих видів стратегічних життєвих рішень з визначення життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера, розроблена психолого-педагогічна програма є диференційованою з урахуванням спрямованості стратегічних життєвих рішень студентів. Сутність змістової диференціації ґрунтується на специфіці актуалізації певних психологічних механізмів, що мають забезпечувати розвиток компонентів особистісної готовності до прийняття стратегічного життєвого рішення визначеного спрямування. Зокрема, оскільки при визначенні власної життєвої позиції найактивнішими стають мотиваційні психологічні механізми, відповідний блок диференційованої програми мав, перш за все, активізувати ціннісну самосвідомість особистості, спонукати студентів до ціннісного самовизначення, усвідомлення значущості особистих цілей тощо.

У процесі прийняття рішень з професійного самовизначення найбільшої активності досягають інтелектуальні психологічні механізми (зокрема, цілепокладання та аргументація), тому розвиток особистісної готовності за цим напрямком вимагав розробки психолого-педагогічних засобів, спрямованих на набуття знань, логічне обґрунтування, цілепокладання. Зважаючи на те, що у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень щодо вибору шлюбного партнера на перший план виходять почуття, емоції (вподобання, прихильність, закоханість, кохання, пристрасть), відповідний блок психолого-педагогічної програми, передусім, був спрямований на розвиток здатності студентів до керування власними емоційними станами, врівноваження логічно-раціонального та почуттєвого, формування здатності класифікувати і впорядковувати почуття та бажання особистості.

У структурному плані розроблена диференційована психолого-педагогічна програма містить психологічний тренінг, спрямований на розвиток особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, психологічне консультування, спрямоване на підтримку студентів у процесі прийняття означених рішень та тематичний відеолекторій з наступним обговоренням. До програми відеолекторію включено перегляд науково-популярних та художніх відеофільмів відповідної тематики, які збагачували її інформаційно-пізнавальним змістом, сприяли розвитку ціннісно-мотиваційного, емоційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального компонентів особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень. Програма тренінгових занять розрахована на 40 год., тренінгові заняття тривали 2–2,5 години (включаючи перегляд відеоматеріалу).

Для визначення результативності формувального впливу було здійснено повторне діагностування чотирьох компонентів готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень у трьох напрямках та порівняльний аналіз основних показників (до та після проведеної роботи). До участі у формувальному експерименті було залучено 90 студентів I-III курсів (з низьким та середнім рівнем особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень). З урахуванням принципу добровільності було створено шість груп учасників (по дві групи з 15 осіб відповідно до кожного напрямку стратегічних життєвих рішень). До контрольної групи було включено також 90 студентів (по 30 осіб відповідно до кожного напрямку стратегічних життєвих рішень). Отримані психодіагностичні дані з розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень до та після проведення формувального експерименту наведені у табл. 4.

У результаті аналізу та порівняння результатів розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції в усіх показниках зафіксовані позитивні зміни. При цьому найбільша динаміка відзначена в розвитку емоційно-пізнавального компонента (з низького рівня 35,4 % до середнього 50,5 %).

Це пов'язано з тим, що до проведення формувального експерименту студенти не вбачали необхідності звертати увагу на власну життєву позицію, але у процесі ознайомлення з різними видами життєвих позицій та можливостями їх використання у міжособистісному спілкуванні почали активно вивчати шляхи використання отриманих знань для власного самовдосконалення. У відгуках вони зазначали, що зрозуміли, як від їх ставлення до себе та до оточуючих, до навколишнього світу, залежить розвиток подальших подій у житті, складається доля персонального майбутнього.

Таблиця 4

Динаміка розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень (експериментальна група)

N = 90

Напрями стратегічних життєвих рішень Компоненти особистісної готовності	Динаміка розвитку особистісної готовності студентів, %							
	Визначення власної життєвої позиції		Професійне самовизначення		Вибір шлюбного партнера			
					Юнаки		Дівчата	
	до	після	до	після	до	після	до	після
Ціннісно-мотиваційний	36,2	47,1	47,0	58,3	42,4	49,4	37,6	58,2
Емоційно-пізнавальний	35,4	50,5	62,3	70,2	42,1	52,8	47,8	65,4
Цілеутворювальний	37,9	52,1	36,7	51,4	45,3	48,1	55,3	65,5
Операціональний	35,0	45,3	33,9	47,1	39,5	46,2	37,6	53,1

Рівень розвитку ціннісно-мотиваційного компонента готовності студентів підвищився із низького (36,2 %) до середнього (47,1 %), що слід розцінювати як позитивний результат, оскільки підвищення відбулося в основному за рахунок зростання показників ціннісної мотивації студентської молоді до самоконститування та життєтворчості. Зростання кількісних показників з низького рівня (37,9 %) до середнього (52,1 %) відбулося і в цілеутворювальному компоненті готовності, що є позитивним результатом, оскільки цілі, які молода людина ставить перед собою, визначають успішність прийняття відповідних рішень.

Суттєво підвищився кількісний показник розвитку операціонального компонента готовності (з низького 35,0 % до середнього 45,3 %), що характеризується сформованістю навичок прийняття стратегічних життєвих рішень, здатністю обгрунтувати прийняте рішення. Розвиток цього компонента був для студентів найскладнішим, оскільки обгрунтованість рішення передбачала здатність складати розповідь про шляхи, методи та засоби, які в майбутньому будуть використовувати студенти у процесі реалізації прийнятого рішення.

Порівняння кількісних даних студентів експериментальної групи до та після формульовального експерименту за критерієм Т-Стюдента дозволило встановити статистично значущі зміни в усіх чотирьох компонентах особистісної готовності студентів експериментальної групи: емоційно-пізнавальному ($t = 3,67$) та операціональному ($t = 3,59$) компонентах відмінності встановлено на рівні $p \leq 0,01$; в ціннісно-мотиваційному ($t = 3,27$) та цілеутворювальному ($t = 2,54$) компонентах – на рівні $p \leq 0,05$. У контрольній групі аналіз розподілу даних за критерієм Колмогорова-Смірнова та їх порівняння за критерієм t -Стюдента вказали на відсутність статистичних відмінностей результатів до та після проведення формульовального експерименту.

У результаті аналізу та порівняння показників розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення було встановлено позитивні зміни у ціннісно-мотиваційному компоненті. Зокрема, кількість студентів з середнім рівнем (47,0 %) зросла до 58,3 % (середній рівень), що зумовлено активізацією потреби студентів у професійному самовизначенні, усвідомленням цінності справи, яку вони будуть виконувати у процесі майбутньої професійної діяльності. До проведення формульовального експерименту студенти були задоволені одним фактом вступу до ВНЗ, не замислюючись, чи дійсно будуть працювати в обраній галузі або ж формально використають свій диплом як документ про вищу освіту і будуть працювати там, де зможуть влаштуватися на роботу. Після проведення формульовального експерименту студенти стали мотивованими знайти себе саме в обраній професії, усвідомили, що чимало залежить саме від них, відчули прагнення досягти високих результатів.

Аналіз розвитку емоційно-пізнавального компонента показав, що показники студентів зросли з середнього рівня (62,3 %) до високого (70,2 %), що може вказувати на підвищену зацікавленість у студентів до інформації та знань про майбутню професійну діяльність і необхідність свідомо її використовувати. У цілеутворювальному компоненті зафіксовано досить суттєві зміни (з низького рівня 36,7 %) до середнього (51,4 %), що свідчить про розвиток здатності

студентів більш чітко та відповідально формулювати глобальні цілі, планувати власні дії на тривалій період життя. Рівень розвитку операціонального компонента готовності також підвищився з низького (33,9 %) до середнього (47,1 %), однак не дуже суттєво, що може пояснюватися тим, що формування стратегій досягнення цілей, як особистісних характеристик, вимагає тривалого психолого-педагогічного впливу.

За даними математичної статистики в усіх чотирьох компонентах особистісної готовності студентів експериментальної групи відбулись значущі зміни, які встановлено на рівні $p \leq 0,01$: у ціннісно-мотиваційному компоненті $t = 3,36$, в емоційно-пізнавальному – $t = 2,92$, в цілеутворювальному – $t = 3,53$, в операціональному – $t = 3,93$. У контрольній групі в усіх чотирьох компонентах готовності показник асимптотичної значущості *Asymp. Sig* більше 0,05 (рівень $p > 0,05$), що свідчить про відсутність статистично значущих змін.

Аналіз результатів розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера показав, що у ціннісно-мотиваційному компоненті показники юнаків зросли з низького рівня (42,4 %) до середнього (49,4 %), а дівчат – з низького рівня (37,6 %) до середнього (58,2 %). Це означає, що більшість студентської молоді усвідомила цінність вибору шлюбного партнера та побудови сімейних стосунків.

Позитивні зміни в емоційно-пізнавальному компоненті виявилися досить суттєвими: з низького рівня (42,1 %) до середнього (52,8%) у юнаків та з середнього рівня (47,8 %) до високого у дівчат (65,4 %) і вказують на те, що більшість студентів мають позитивне ставлення та активно почали вивчати різні підходи до вибору шлюбного партнера, зацікавились пошуком та вивченням інформації щодо критеріїв обрання своєї другої половини. Особливу роль у цьому зіграв тематичний відео-лекторій, який студенти відвідували охоче, оскільки кожного разу переживали позитивні емоції. На жаль, серед інших залишилися студенти з низьким рівнем особистісної готовності до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо вибору шлюбного партнера (18,2 %). Ці молоді люди були залучені до тренінгової роботи, але відвідували заняття неохоче, здебільшого приходили «за компанію», до виконання вправ ставилися дещо зневажливо та з підкресленою байдужістю. Однак навіть незначний вплив може з часом мати позитивні наслідки у процесі актуалізації потреби студентів у прийнятті стратегічних життєвих рішень у майбутньому.

Позитивні зміни зафіксовані також у розвитку цілеутворювального компонента особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера. Кількість студентів-юнаків з середнім рівнем збільшилася з 45,3 % до 48,1 % в межах середнього рівня, показники дівчат – з середнього (55,3 %) до високого (65,5 %). При цьому зростання показників у юнаків не є значущим (значення показників залишилися на середньому рівні), що пов'язано зі складністю процесу цілепокладання в юнацькому віці і можливістю віддаленості в часі результатів формувального впливу. У дівчат відповідні показники транслювалися із середнього рівня на високий, що свідчить про їх більшу зацікавленість у формуванні цілей щодо прийняття рішень з вибору шлюбного партнера.

В операціональному компоненті особистісної готовності кількісні показники юнаків зросли з низького рівня (39,5 %) до середнього (46,2 %), а дівчат із низького (37,6 %) до середнього (53,1 %), що є позитивним результатом. Після проведення формувального експерименту студенти презентували більш розгорнуті думки стосовно критеріїв здійснення вибору, можливої послідовності дій, перспектив на майбутнє, з поданням детального плану з часовими орієнтирами тощо.

У цілому показники дівчат, порівняно з юнаками, є дещо вищими, що можна пояснити як віковими змінами, так і більшою відповідальністю жінки за продовження роду. Також виразною є тенденція переважання емоційного реагування над обґрунтуванням та аргументацією прийнятих рішень як у юнаків, так і дівчат. Як свідчать отримані дані, в усіх чотирьох компонентах особистісної готовності студентів експериментальної групи відбулись значущі зміни: у ціннісно-мотиваційному ($t = 3,65$) та операціональному ($t = 3,94$) компонентах зміни встановлено на рівні $p \leq 0,01$; в емоційно-пізнавальному ($t = 3,16$) та цілеутворювальному ($t = 2,93$) компонентах – на рівні $p \leq 0,05$. Статистично значущі відмінності між показниками особистісної готовності студентів контрольної групи до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера до та після проведення формувального експерименту не зафіксовані. В усіх чотирьох компонентах готовності показник асимптотичної значущості *Asymp. Sig* більше 0,05 (рівень $p > 0,05$), що свідчить про відсутність вагомих змін.

Порівняння діагностичних даних, отриманих до та після проведення формувального експерименту, засвідчило, що студенти виявилися найбільш готовими до прийняття стратегічних життєвих рішень з професійного самовизначення. Вочевидь, існуючі соціальні умови спонукають молодь до отримання професійної освіти, яка може забезпечити матеріальну незалежність від батьків.

На другому місці виявилися показники емоційно-пізнавального та цілеутворювального компонентів особистісної готовності дівчат до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера. Розвиток особистісної готовності юнаків у цьому напрямі відповідає середньому рівню, отже, дівчата серйозніше та відповідальніше ставляться до майбутнього шлюбу, опанування сімейних ролей тощо. Саме жінка несе відповідальність за народження дитини і прийняття правильних життєвих рішень впливає не тільки на неї, але й на продовження людського життя в її дітях.

Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції відповідає середньому рівню розвитку, хоча показники в усіх компонентах трохи нижчі, ніж у інших напрямках рішень. Зазначимо, що на початку дослідження ми передбачали найвищий рівень у показниках готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з визначення життєвої позиції особистості, оскільки життєва позиція – це ідеали, цінності й переконання, які повинні впливати на всі інші стратегічні рішення. Обговорення цієї тенденції зі студентами-старшокурсниками та викладачами дозволило сформулювати думку про те, що для більшості власні погляди, переконання стають більш цінними та зрозумілими лише пізніше, коли

з'являється необхідність брати на себе професійну та сімейну відповідальність, відстоювати інтереси власної родини.

У цілому висунута гіпотеза про підвищення рівня готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень за умови впровадження в практику ВНЗ відшвидненої психолого-педагогічної програми розвитку підтвердилася. Результати експериментальної апробації диференційованої психолого-педагогічної програми підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера засвідчили її ефективність. *До провідних психолого-педагогічних умов* підготовки студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень віднесено сформованість особистісних якостей (самостійності, рішучості, цілеспрямованості, прагнення прогнозувати майбутнє), домінантність активнопластичної стратегії досягнення цілей, координацію взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу ВНЗ.

Оскільки вплив практичних психологів і педагогів-кураторів має свою специфіку, в процесі дослідження були розроблені методичні рекомендації окремо для кожної з цих категорій. У методичних рекомендаціях для практичних психологів наголошується на їх виключній ролі у процесі життєвого самовизначення та самотворення студентської молоді. Специфіка психологічного консультування студентів з проблем, що пов'язані з прийняттям стратегічних життєвих рішень полягає в тому, що ані студент, ані психолог не володіють абсолютно достовірною інформацією щодо правильності прийнятого рішення у визначенні життєвої позиції особистості, професійному самовизначенні, виборі шлюбного партнера. Саме тому неприпустимим є авторитарне втручання психолога (навіть у вигляді конкретних порад) у процес самопізнання та життєвого самовизначення студента. Натомість, виступаючи у ролі безоцінного спостерігача за емоційними станами, спрямуванням мислення та ціннісними пріоритетами клієнта, досвідчений практичний психолог підводить студента до розуміння власних потреб, індивідуальних особливостей, прагнень і тим самим зменшує вірогідність припущення помилки в процесі прийняття студентом стратегічних життєвих рішень.

У методичних рекомендаціях для кураторів зазначається, що вони є найближчими до студентів представниками професорсько-викладацького складу ВНЗ, а, отже, до особистості куратора висуваються посилені вимоги, оскільки його діяльність потребує високого рівня культури, належної психолого-педагогічної підготовки, відданості педагогічній справі. Результатом взаємодії куратора з молодими людьми є набуття студентами соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій, розвиток індивідуальних якостей особистості. Процес розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень вимагає використання куратором спеціальних методів, зокрема: *методу переконання*, за допомогою якого формуються погляди, уявлення, поняття студентів, відбувається обмін інформацією (вплив, діалог, доказ, заклик, переконання тощо); *методу стимулювання*, за допомогою якого організовується діяльність студентів і стимулює виконання дій (завдання, доручення, вимоги, змагання, приклад,

створення ситуацій успіху); *методу оцінки та самооцінки*, за допомогою якого здійснюється оцінювання вчинків, надання допомоги студентам у саморегуляції їх поведінки (заохочення, зауваження, ситуація довіри, контролю, самоконтролю, самокритики тощо).

Таким чином, у процесі взаємодії з іншими учасниками навчально-виховного процесу у ВНЗ практичні психологи та куратори можуть активно сприяти розвитку в студентів готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень, формуванню життєвої компетентності, здатності свідомо та творчо окреслювати і здійснювати свій життєвий шлях.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволило сформулювати висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретико-методологічний аналіз та емпіричне дослідження проблеми прийняття стратегічних життєвих рішень особистістю, сформульовано акмео-гуманістичний підхід щодо вивчення та розвитку особистісної готовності студентів до цього процесу, виявлено психологічні механізми, закономірності, етапи та спрямованість стратегічних життєвих рішень, розроблено й експериментально апробовано диференційовану психолого-педагогічну програму підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень.

1. Стратегічні життєві рішення носять визначний, доленосний характер, пов'язані з особливою відповідальністю, мають провідне значення у житті людини та впливають на формування подальшого життєвого шляху особистості. Стратегічне життєве рішення може бути актом особистісного вибору чи детермінуватися зовнішніми обставинами (громадською думкою, соціальною ситуацією тощо). Спрямованість стратегічних життєвих рішень охоплює рішення щодо визначення життєвої позиції особистості, професійного самовизначення та рішення щодо вибору шлюбного партнера.

Прийняття стратегічних життєвих рішень є складним особистісно детермінованим циклічним процесом, який відбувається на основі психічного оберту та актуалізує ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові психологічні механізми, призводить до життєвого самовизначення (щодо власної життєвої позиції, професійного самовизначення, вибору шлюбного партнера), зменшення невизначеності вихідної ситуації вибору. Цей процес відбувається за етапами: 1) усвідомлення значущості цілей, 2) творчого пошуку нових альтернатив та оцінювання їх бажаності, 3) прийняття попереднього рішення, 4) прийняття остаточного стратегічного життєвого рішення.

2. Синтез основних концептуальних положень акмеологічного, аксіологічного та гуманістичного підходів дозволив обґрунтувати доцільність використання акмео-гуманістичного підходу, сутність якого полягає у тому, що, з одного боку, «акме» зумовлює подолання студентами внутрішніх і зовнішніх протиріч, досягнення вищого рівня інтелектуальних і творчих вершин у проєктуванні конструктивних моделей життєвого самовизначення, професійної діяльності та сімейного життя, а з іншого, гуманістична спрямованість призводить до

особистісної свободи у виборі цінностей, відповідальності в цілепокладанні, прагненні до самоактуалізації і самореалізації на життєвому шляху. Визначено провідними наступні принципи: цілісності, соціально-психологічної детермінації, розвитку та самоактуалізації особистості, творчої активності особистості, раціоналізму та свободи волевиявлення особистості студента у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення.

Авторська психологічна модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень включає рушійні сили (психічний оберг як одиницю психічної діяльності, особистісну та інтелектуальну рефлексію як загальний психологічний механізм та специфічні механізми мотивації, афектизації, цілепокладання та аргументації), змістові характеристики (спрямованість рішень на визначення життєвої позиції, професійне самовизначення та вибір шлюбного партнера), часові (етапи усвідомлення значущості цілей, творчий пошук нових альтернатив та оцінювання їх бажаності, прийняття попереднього рішення й остаточного стратегічного життєвого рішення) та результативні характеристики (ціннісно-мотиваційний, емоційно-пізнавальний, цілеутворювальний та операціональний компоненти особистісної готовності).

3. Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень є складним ієрархізованим структурним утворенням, що інтегрує у собі спрямованість на формування мотивації, пізнання себе та інших, свідому постановку цілей, вибір альтернатив та їх обґрунтування, забезпечує творчу активність студента під час прийняття рішень. За своєю структурою вона складається із ціннісно-мотиваційного, емоційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального компонентів і забезпечує здатність особистості до успішного визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера.

Основними критеріями особистісної готовності студента до прийняття стратегічних життєвих рішень обрано: цінність особистості іншого та власної особистості у визначенні життєвої позиції, професійному самовизначенні, виборі шлюбного партнера; відносну стійкість когнітивно-емоційного потенціалу студента у визначенні власної життєвої позиції; особистісну відповідальність студента при виборі цілей; розумну волю особистості студента. Виокремлення високого, середнього та низького рівнів розвитку компонентів особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень зумовило відбір та обґрунтування психодіагностичного інструментарію та дозволило емпірично дослідити розвиненість у студентів компонентів особистісної готовності, вивчити особистісні детермінанти прийняття рішень, особливості цілепокладання та стратегії досягнення життєвих цілей.

4. Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції в умовах навчально-виховного процесу відповідає низькому рівню розвитку; готовність до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення та з вибору шлюбного партнера – переважно, низькому та середньому рівням.

Прийняття студентами стратегічних життєвих рішень детермінується такими вольовими якостями як самостійність, рішучість, цілеспрямованість та

прагнення прогнозувати майбутнє, однак, розвиток у студентів наведених якостей відштовхав середньому та нижче середнього рівням. Дослідження операціональних характеристик прийняття студентами стратегічних життєвих рішень показало, що на першому місці за важливістю для студентів є прийняття рішення з професійного самовизначення, на другому – вибір шлюбного партнера, на третьому – визначення життєвої позиції, соціальний статус і стосунки з оточуючими. Рівень усвідомлення студентами власних стратегічних життєвих цілей є не досить високим, що пов'язано з віковими особливостями, зокрема, їх початковим етапом інтеграції у соціальні процеси. Серед досліджуваних видів стратегій досягнення цілей студентами (активно-ригідна, активно-пластична, пасивна, змішана) переважає пасивна, що є суттєвою причиною недостатньої сформованості у студентів особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Виявлені психологічні закономірності процесу прийняття студентами стратегічних життєвих рішень розподілені на загальні (випередження остаточного рішення попереднім; поступова переорієнтація з близьких цілей до тактичних, а від них до термінальних; відносна статичність прийняття остаточного стратегічного життєвого рішення) та специфічні для кожного напрямку.

5. Переважання низьких показників особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень зумовило необхідність цілеспрямованої роботи з молоддю щодо оптимізації цього процесу. Провідними психолого-педагогічними умовами підготовки студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень є сформованість особистісних якостей (самостійності, рішучості, цілеспрямованості, прагнення прогнозувати майбутнє), домінантність активно-пластичної стратегії досягнення цілей, координація взаємодії усіх учасників навчально-виховного процесу ВНЗ.

Авторська психолого-педагогічна програма підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень носить ознаки диференціації з урахуванням індивідуальної спрямованості стратегічних життєвих рішень і специфіки актуалізації психологічних механізмів, що забезпечували розвиток компонентів особистісної готовності до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення життєвої позиції особистості, з професійного самовизначення та рішення щодо вибору шлюбного партнера.

За результатами апробації програми студенти виявилися найбільш готовими до прийняття стратегічних життєвих рішень з професійного самовизначення, а, отже, навчально-професійна діяльність, до якої залучені юнаки та дівчата, чинить суттєвий вплив на їх особистісне становлення, зумовлюючи важливість професійних цінностей, знань, формуючи позитивне емоційне ставлення до кар'єрного зростання та мотивуючи до прийняття відповідних стратегічних життєвих рішень. На другому місці виявилася особистісна готовність дівчат до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору супутника життя, що свідчить про відповідальне ставлення до майбутнього шлюбу. Третє місце посіли показники особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції, хоча їх роль серед усіх компонентів трохи нижча, ніж в інших напрямках прийняття рішень. Всупереч

висунутій на початку дослідження гіпотезі ієрархія особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції залишилась такою ж як на етапі констатувального експерименту, хоча кількісні показники компонентів готовності збільшилися. Це пов'язано з тим, що для більшості студентів власні погляди, переконання стають цінними та зрозумілими лише пізніше, коли з'являється необхідність брати на себе професійну та сімейну відповідальність, відстоювати інтереси родини.

У цілому результати експериментальної апробації диференційованої психолого-педагогічної програми підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення й вибору шлюбного партнера засвідчили її ефективність та необхідність впровадження в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів.

У розроблених методичних рекомендаціях наголошується на необхідності об'єднання зусиль практичних психологів і кураторів у мотивації студентів до власної життєтворчості, розвитку особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень, формування життєвої компетентності, здатності свідомо і творчо накреслювати та розв'язувати різноманітні життєві завдання.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний виклад усіх аспектів проблеми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень. Подальшого теоретичного осмислення та експериментального вивчення потребують питання взаємодії компонентів психологічної моделі прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, розробки та впровадження системи професійної підготовки педагогів і психологів з розвитку ціннісної мотивації студентської молоді до власної життєтворчості.

Зміст дисертації відображено в публікаціях:

Монографії та навчальні посібники

1. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія / Любов Віталіївна Помиткіна. – К. : Кафедра, 2013. – 381 с.
2. Психологія сім'ї : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. В. Помиткіна, В. В. Злагодох, Н. С. Хімченко, Н. І. Погорільська. – К. : НАУ, 2011. – 272 с. Рекомендовано МОН України (лист № 1/11 від 14.10.2010 р.).
3. Помиткіна Л. В. Психодіагностика в процесі консультативної діяльності / Консультативна психологія : Навч. посібн. / І. С. Булах, В. У. Кузьменко, Е. О. Помиткін [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 128–143.

Статті у наукових фахових виданнях

4. Помиткіна Л. В. Активізація творчого потенціалу студентів в освітньому процесі / Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: Зб. наук. пр. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т. 6. – Вип.3. – С. 229–234.
5. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості становлення у студентів життєвої позиції особистості / Соціальна психологія. – Полтава: «Інтер Графіка», 2010. – № 5 (43). – С. 130–137.

6. Помиткіна Л. В. Теоретико-методологічні підходи до проблеми прийняття рішень особистістю у філософсько-психологічній спадщині / Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: матеріали VI Міжнарод. наук.-практ. конф. 24–26 листопада 2011 р. – Додаток 2 до № 3, том VI (31). – 2011 р. – С. 350–356.

7. Помиткіна Л. В. Психологічні умови прийняття студентами рішення щодо професійного самовизначення / Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр Ін-ту ім. Г. С.Костюка НАПН України // За ред. С. Д. Максименка. Т. XIII, ч. 6. – К., 2011. – С. 243–251.

8. Помиткіна Л. В. Психологічні механізми прийняття стратегічних життєвих рішень майбутніми професіоналами / Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XIV, ч. 2 – К.: «ГНОЗІС», 2012. – С. 297–304.

9. Помиткіна Л. В. Теоретико-методологічні засади побудови психологічної моделі прийняття студентами стратегічних життєвих рішень на основі акмео-гуманістичного підходу / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство, 2012. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 23. – С. 510–518.

10. Помиткіна Л. В. Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 18. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – С. 654–663.

11. Помиткіна Л. В. Особливості прийняття стратегічних життєвих рішень майбутніми професіоналами / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К. : НАУ, 2012. – Том X. – Вип. 21. – С. 167–176.

12. Помиткіна Л. В. Підготовка студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень як психолого-педагогічна проблема / Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України // За ред. С. Д. Максименка. Т. XIV, ч. 4. – К. : «ГНОЗІС», 2012. – С. 192–199.

13. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя / Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України «Наука і освіта. Педагогіка і психологія», № 9/CVX, 2012. – С. 174–178.

14. Помиткіна Л. В. Психолого-педагогічні умови підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 39 (63). – С. 168–174.

15. Помиткіна Л. В. Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору супутника життя / Актуальні проблеми

психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка. – Київ, 2012. – Том. 11. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 6. – С. 504–509.

16. Помиткіна Л. В. Особливості ціннісно-мотиваційної структури студентів у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень / Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Т. 1. Вип. 103 // Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – С. 79–81.

17. Помиткіна Л. В. Готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2012. – Том VII. Екологічна психологія. – Вип. 30. – С. 190–197.

18. Помиткіна Л. В. Особистісні детермінанти прийняття студентами стратегічних життєвих рішень / Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної АПН України // за ред. С. Д. Максименка. Т. XIV, ч. 6. – К. : «ГНОЗИС», 2012. – С. 366–374.

19. Помиткіна Л. В. Прийняття рішення щодо вибору стратегій досягнення життєвих цілей студентами / Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 27, Том IX (42) : Тематичний випуск «Вища освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2012. – С. 497–504.

20. Помиткіна Л. В. Психологічна готовність студентів до визначення власної життєвої позиції / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 19. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 576–585.

21. Помиткіна Л. В. Цілепокладання як основа прийняття студентами стратегічних життєвих рішень / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 20. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 531–541.

22. Помиткіна Л. В. Психолого-педагогічні умови розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції / Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2013. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 16. – С. 384–391.

23. Помиткіна Л. В. Діагностика розвитку компонентів готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 41 (65). – С. 165–170.

24. Помиткіна Л. В. Особливості готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення / Л. В. Помиткіна // Збірник наукових праць «Педагогічний процес: теорія і практика» / гол. ред. Сисоєва С. О. – К. : Видавництво ВП «Едельвейс», 2013. – Вип. 2. – С. 215–225.

25. Помиткіна Л. В. Розвиток особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення / Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Т.2. – Вип. 10(91). – Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2013. – С. 258-262.

26. Помиткіна Л. В., Ковалькова Т. О. Врегулювання емоційного стану засобами когнітивної психотерапії / Соціальна психологія. – № 2(28). – 2008. – С. 71–79.

27. Помиткіна Л. В., Ковалькова Т. О. Проблема емоційного вигорання студентів / Соціальна психологія. – 2008. – № 6 (32). – С. 94–102.

28. Помиткіна Л. В., Помиткін Д. Е. Моделювання етапів прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень як психологічна проблема / Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К. : «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 22. – С. 560–569.

Статті в зарубіжних фахових виданнях

29. Помыткина Л. В. Психологические особенности принятия студентами стратегических жизненных решений // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2013. – № 03 (50) – С. 308–312.

30. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості самооцінки студентами стратегічних життєвих цілей / Любов Помиткіна // Професійна освіта : педагогіка і психологія : пол.-укр. журн., укр.-пол. [щорічник] / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязона, Н. Ничкало. – К. : Ченстохова-Київ, 2013. – Вип. XV. – С. 178–185.

31. Lyubov, Pomytkina. Personal readiness of youth to making strategic life decisions // European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart), May, 2013, № 5. – P. 155–157.

32. Помыткина Л. В. Сформированность личностных качеств студентов как условие успешного принятия стратегических жизненных решений // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2013. – № 04 (51) – С. 461–465.

Матеріали наукових конференцій та статті в інших виданнях

33. Помиткіна Л. В. Прийняття рішень як засіб активізації вищих психічних функцій у процесі переучування пілотів / Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Strategiczne pytania światowej nauki – 2012» 07–15 lutego 2012 roku // Volume 21. Psychologia i socjologia: Przemysł. Nauka i studia. – Str. 40–44.

34. Помыткина Л. В. Подготовка молодежи к принятию стратегических жизненных решений на основе акмео-гуманистического подхода [Электронный ресурс] / Материалы XVIII Международного симпозиума «Психологические проблемы смысла жизни и акме», ФГНУ «Психологический институт РАО»,

г. Москва, 17–8 апреля 2013 г. – Режим доступа: <http://www.pirao.ru/ru/laboratorii/lnorkp/gporl-gruppa/simpoziumy>

35. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості прийняття рішень в умовах дефіциту часу та інформації / Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 20–21 квітня 2010 р. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – С. 78–80.

36. Помиткіна Л. В. Розвиток навичок прийняття рішень у процесі перепідготовки пілотів / Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах: матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф. 20 квітня 2011 р. – К. : НАУ, 2011. – С. 64–66.

37. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості духовної самореалізації у професійному середовищі / Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали VII Всеукраїнської НПК. Київ, 29–31 березня 2006 р. – К. : НАУ, 2006. – Т. 1. – С. 148–149.

38. Помиткіна Л. В. Гармонійний розвиток особистості нового покоління / Україна: ноосферо-біосферний потенціал освіти і духовності регіону: Матеріали II Всеукраїнської НПК. Комсомольськ, 19–21 квітня 2007 р. – Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2007. – С. 86–91.

39. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості професійної підготовки молоді до діяльності в особливих умовах / Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах: матеріали III Всеукраїнської НПК. Київ, 19–20 лютого 2008 р. – К. : НАУ, 2008. – С. 99–101.

40. Помиткіна Л. В. Теоретичні підходи до становлення життєвої позиції особистості / Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей: Матеріали звітної наук. конф. Ін-ту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за 2009 р. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 102–104.

41. Помиткіна Л. В. Психологічні механізми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень / Екстремальна та авіаційна психологія у контексті технологічних досягнень інформаційної доби: Матеріали VII науково-практичної конференції 28–29 березня 2012 р. – К. : НАУ, 2012. – С. 89–91.

42. Помиткіна Л. В. Теоретико-методологічні підходи до проблеми прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень / Психологія, педагогіка, соціальна робота // ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – № 5. – С. 35–37.

43. Помиткіна Л. В., Помиткін Д. Е. Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення / Естетика і етика педагогічної дії: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Київ-Полтава, 2012. – С. 89–98.

АНОТАЦІЇ

Помиткіна Л. В. Психологія прийняття студентами стратегічних життєвих рішень. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2013.

Дисертаційне дослідження присвячене розв'язанню проблеми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень у трьох напрямках: визначенні життєвої позиції особистості, професійному самовизначенні та виборі шлюбного партнера. Презентовано авторський акмео-гуманістичний підхід до вивчення проблеми прийняття студентами стратегічних життєвих рішень. Розкрито психологічний зміст і спрямованість стратегічних життєвих рішень, обґрунтовано етапи, критерії та психологічні механізми прийняття стратегічних життєвих рішень особистістю. Створено психологічну модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень на основі акмео-гуманістичного підходу, що дозволило емпірично дослідити розвиток особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень за чотирма компонентами: ціннісно-мотиваційним, емоційно-пізнавальним, цілеутворювальним та операціональним.

Встановлено, що прийняття студентами стратегічних життєвих рішень детермінується такими вольовими якостями як самостійність, рішучість, цілеспрямованість та прагнення прогнозувати майбутнє. На першому місці за важливістю для студентів є професійне самовизначення, на другому – вибір шлюбного партнера, на третьому – визначення життєвої позиції, соціальний статус та стосунки з оточуючими.

Визначено загальні та специфічні для кожного напрямку рішень психологічні закономірності прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, провідні психолого-педагогічні умови, обґрунтовано та впроваджено у практику діяльності вищого навчального закладу психолого-педагогічну програму підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, диференційовану з урахуванням індивідуальної спрямованості стратегічних життєвих рішень і специфіки актуалізації психологічних механізмів розвитку компонентів особистісної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Ключові слова: стратегічні життєві рішення, життєва позиція особистості, професійне самовизначення, вибір шлюбного партнера, особистісна готовність студентів, акмео-гуманістичний підхід, диференційована психолого-педагогічна програма.

АННОТАЦИЯ

Помыткина Л. В. Психология принятия студентами стратегических жизненных решений. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2013.

В диссертации исследуется психология принятия студентами стратегических жизненных решений по трем направлениям: по определению жизненной позиции личности, профессиональному самоопределению и выбору брачного партнера. Представлен используемый автором акмео-гуманистический подход к изучению проблемы принятия студентами стратегических жизненных решений. Раскрыто психологическое содержание и направленность стратегических жизненных решений, обоснованы этапы, критерии и психологические механизмы принятия личностью стратегических жизненных решений. Создано психологическую модель принятия студентами стратегических жизненных решений на основе акмео-гуманистического подхода, которая позволила эмпирически исследовать развитие личностной готовности студентов к принятию стратегических жизненных решений за четырем компонентами: ценностно-мотивационным, эмоционально-познавательным, целеполагающим и операциональным.

На основании проведенного исследования установлено, что принятие стратегических жизненных решений – сложный личностно детерминированный циклический процесс, который происходит на основе психического оборота, актуализирует ценностно-мотивационные, эмоционально-чувственные, интеллектуальные и волевые психологические механизмы и приводит к жизненному самоопределению (относительно собственной жизненной позиции, профессионального самоопределения, выбора брачного партнера), снижению неопределенности исходной ситуации выбора.

Личностная готовность студентов к принятию стратегических жизненных решений определена как сложное иерархическое структурное образование, которое интегрирует в себе психологическую направленность и подготовленность к формированию ценностной мотивации, познанию себя и других, осознанной постановке целей, выбору альтернатив и их обоснованию, обеспечивает творческую активность студента во время принятия решений. В структурном плане она состоит из ценностно-мотивационного, эмоционально-познавательного, целеполагающего и операционального компонентов и обеспечивает способность личности к успешному определению собственной жизненной позиции, профессиональному самоопределению и выбору брачного партнера.

Установлено, что принятие студентами стратегических жизненных решений детерминируется такими волевыми качествами как самостоятельность, решительность, целенаправленность и стремление прогнозировать будущее. На первом месте по важности для студентов – профессиональное самоопределение, на втором – выбор брачного партнера, на третьем – определение жизненной позиции, социальный статус и отношения с окружающими. Определены общие и специфические для каждого направления решений психологические закономерности принятия студентами стратегических жизненных решений.

Обоснована и реализована в практике деятельности высшего учебного заведения психолого-педагогическая программа подготовки студентов к принятию стратегических жизненных решений, дифференцированная с учетом индивидуальной направленности стратегических жизненных решений и специфики актуализации психологических механизмов, которые обеспечивали развитие компонентов личностной готовности к принятию стратегических жизненных решений по определению жизненной позиции, профессиональному самоопределению и решению относительно выбора брачного партнера.

Ключевые слова: стратегические жизненные решения, жизненная позиция личности, профессиональное самоопределение, выбор брачного партнера, личностная готовность студентов, акмео-гуманистический подход, дифференциальная психолого-педагогическая программа.

ABSTRACT

Pomytkina L. V. Psychology of taking strategic life decisions by students. –

Manuscript.

Dissertation for the degree of a Doctor of Psychological sciences, specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – National Pedagogical University M. P. Dragomanov, Kyiv, 2013.

The dissertation explores the psychology of taking strategic life decisions by students in three directions: the definition of life position of the individual, professional self-determination and the choice of marriage partner. Represented the Acme-humanistic approach to the study of taking strategic life decisions by students, proposed by the author. Revealed the psychological meaning and direction of strategic life decisions, the stages, criteria and psychological mechanisms of taking strategic life decisions by individual are grounded. Created a psychological model of taking strategic life decisions by students on the basis of the Acme-humanistic approach, that allowed to empirically explore the development of personal students' readiness to make strategic life decisions on four components: value-motivational, emotional-cognitive, goals-setting and operational.

Revealed that taking strategic life decisions by students is determined by volitional qualities such as independence, resoluteness, goal orientation and desire to predict the future. On the first place in importance to students is a professional self-determination, on the second – a choice of a marriage partner, on the third – a determination of a life position, social status and relationships with others. Defined the general and specific for each approach of solutions psychological aspects of taking strategic life decisions by students.

Proved and implemented in practice of university the psychologically-educational program of preparing students to making strategic life decisions, differentiated on the basis of direction of the strategic life decisions and the specification of actualization of the psychological mechanisms that ensure the development of the components of personal rediness to making strategic decisions on determinaion the position in life by individual and on the professional self-determination and decision on the choice of a marriage partner.

Keywords: strategic life decisions, life position of the individual, professional self-determination, choice of marriage partner, personal readiness of students, acme-humanistic approach, differentiated psychological-educational program.

НБ НПУ

100182548

Підп. до друку 07.11.13. Формат 60×84/16. Папір офс.

Офс. друк. арк. 2,56. Обл.-вид. арк. 2,75.

Тираж 100 пр. Замовлення № 201-1.

Видавець і виготівник

Національний авіаційний університет

03680, Київ-58, проспект Космонавта Комарова, 1.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 977 від 05.07.2002